

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Christine Widd

Samernas rätt till land och vatten

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Bengt Lundell

Fastighetsrätt/Folkrätt

HT 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	4
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Presentation	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsning	10
1.4 Metod, material och forskningsläge	10
1.5 Disposition	12
2 HISTORISK BAKGRUND	13
2.1 Siidasystemet	13
2.2 Lappmarkspolitiken	13
2.3 Lapprätten	14
2.4 Lappskatteländen	16
2.5 Kolonisationen	18
2.6 Sameland delas	19
2.7 Lappkodicillen 1751	19
2.8 Äganderätten i äldre svensk rätt	21
3 SVENSK GÄLLANDE RÄTT	22
3.1 Kort om olika rättigheter till mark	22
3.2 Renskötselrätt	22
3.3 Jakt- och fiskerätt	25
3.4 Urminnes hävd och Skattefjällsmålet	27
3.5 Det kollektiva draget i renskötselrätten	29

4	HUR NORGE HAR HANTERAT MARKRÄTTIGHETSFRÅGOR FÖR SAMERNA	31
4.1	Nationella lagar	31
4.2	Jämförelse med svensk rätt	32
5	FRÅGAN OM SVERIGES OCH NORGES ANSLUTNING TILL ILO:S KONVENTION NR 169	34
5.1	Samerna – ett ursprungsfolk	34
5.2	ILO och ILO-konvention nr 107 samt nr 169	34
5.3	ILO-konventionens artikel 14 punkt 1. Ursprungsfolks rätt till mark	36
5.3.1	Innebörden av begreppet ”äganderätt och besittningsrätt”	37
5.3.2	Innebörden av ”att ursprungsfolket traditionellt innehar mark och av att de traditionellt nyttjar mark tillsammans med andra”	38
5.3.3	Innebörden av att ”åtgärder skall vidtas i lämpliga fall för att skydda ursprungsfolkens rätt att nyttja mark”	39
5.4	ILO-konventionen och svensk rätt	39
5.5	ILO-konventionen och norsk rätt	41
6	ANALYS OCH SLUTSATSER	44
	BILAGA A	47
	BILAGA B	48
	BILAGA C	49
	LITTERATURFÖRTECKNING	50
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	55

Sammanfattning

Frågan som rör samernas rätt till land och vatten och de frågor som är knutna härtill är ett ämne med stor komplexitet. Ämnet har varit föremål för diskussioner, åsikter och beslut ända sedan den svenska administrationen började intressera sig för de områden i norra Sverige där samerna bor. Rättsordningen har inte erkänt samernas äganderätt till mark och vatten. Det vanliga fastighetsrättsliga regelsystemet har inte passat in på samernas förhållanden.

Detta arbete behandlar de renskötande samernas markrättigheter. I Sverige har det i rättsfallet NJA 1981 s. 1, det så kallade Skattefjällsmålet, fastslagits att samerna inte kunde anses ha äganderätt utan enbart bruksrätt till de renbetesområden som var omtvistade. Skattefjällsmålet utgör rättspraxis på området men det är tveksamt om målet skulle kunna sägas ha en generell bärighet. Högsta domstolen ansåg att förutsättningarna för att uppfylla äganderättskravet till mark inte förelåg inom Skattefjällen i Jämtland, men däremot kan det inte uteslutas att de historiska förhållandena i övriga delar av renbetesområdena i norra Sverige ser annorlunda ut och hade kunnat leda till en annan utgång vid en eventuell prövning.

Samerna har bott i Skandinavien under mycket lång tid men under 1860-talet började de att betraktas som en främmande folkgrupp som hade invandrat till Sverige. Uppfattningen att samerna var invandrare i Sverige påverkades av dåtidens rasidéer som var på stark vetenskaplig frammarsch i Europa och under inflytande av kolonialismen. Under 1860-talet utformades en samepolitik som innebar att bofasta samer skulle assimileras i det svenska samhället och att nomadiserande samer skulle ägna sig uteslutande åt renskötsel. I Sverige delade renskötellagen från år 1868 de svenska samerna i två kategorier: Den ena kategorin är de samer som har rätt till renskötsel, det vill säga de som bor i samebyar. De renskötande samerna uppgår i antal till ca 2500 personer. Medlemmarna i samebyarna har också vissa rättigheter till jakt och fiske. Den andra kategorin är icke renskötande samer vilka utgör ett mycket större antal. De har i detta hänseende inga speciella rättigheter och har haft vissa problem med att upprätthålla sin egen samiska identitet. 1868 års renskötellag efterföljdes av 1928 års lag om samernas rätt till renbete och en motsvarande lag år 1960. Dessa lagar blev avlösta år 1971 av den nu gällande Rennäringslagen, (1971:437). Enligt den svenska statens uppfattning är renskötselrätten en bruksrätt grundad på urminnes hävd, vilken är uttömmande reglerad genom renskötselagen. År 1994 infördes ett grundlagsstöd i 2 kap 20 § RF för den lagreglering som gäller i fråga om samernas renskötselrätt.

Samerna har status som ursprungsbefolkning i Norden. FN:s ILO-konvention nr 169, vilken antogs och öppnades för ratifikation år 1989, erkänner ursprungsfolkens fulla rättigheter. ILO-konventionen kräver att rätten till traditionella landområden ska respekteras och skyddas. Ursprungsfolket skall där kunna bevara och utveckla sin kultur. Sverige har dock inte ratificerat konventionen eftersom frågan om samernas rätt till mark och renskötsel först måste utredas innan den internationella överenskommelsen kan godkännas. Norge kom däremot som första land i världen att ratificera nämnda konvention år 1990.

Förord

Genom författandet av detta examensarbete sätter jag punkt för bedrivandet av mina juridikstudier. Mitt mål under de år som jag har varit civis academicus vid Lunds Universitet har uppnåtts. Äntligen, juris kandidatexamen! Vägen mot målet har varit lång och många gånger krokig, men skam den som ger sig...

Jag vill börja med att rikta ett stort tack till min mamma, som i egenskap av sin yrkesroll varit en ovärderlig källa vid all form av litteratursökning, samt till resten av min familj för korrekturläsning och diger support.

Jag vill även tacka Ajtte forskningsbibliotek i Jokkmokk som varit mig behjälplig vid sökandet efter material.

Ett speciellt tack går till mina vänner på Dalagården som iklätt sig rollen som bollplank och supporters.

Jag vill även tacka alla de nära vänner som funnits vid min sida och stöttat mig under mina år på Juridicum.

Jag vill avsluta med att tacka min handledare Bengt Lundell som efter många turer åtog sig att ro detta projekt i hamn.

Till sist ..

- iter mille milliariorum incipit uno passu -

kom ihåg det, mina vänner...

Lund, augusti 2005

Christine Widd

Förkortningar

FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
ILO	International Labour Organization
JB	Jordabalken (1970:994)
NOU	Norges offentlige utredninger
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
RNF	Rennäringsförordningen (1993:384)
RNL	Rennäringslagen (1971:437)
Rskr	Riksdagsskrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

På omslaget av detta arbete är Sameflaggan avbildad. Den började användas 1986. Flaggan är gemensam för alla samer. Färgerna i den samiska flaggan är de samma som används i samedräkten. Cirkeln symboliserar solen och månen. Samernas nationaldag infaller den 6 februari.¹

Samerna är en ursprungsbefolkning i norra Skandinavien och deras bosättningsområde utgörs av de norra delarna av länderna Sverige, Norge, Finland och Ryssland.² Den historiska forskningen tyder på att samekulturen uppstod någon gång under det första årtusendet efter vår tideräkningens början, genom en sammansmältning av flera redan då existerande fångst- och jordbrukarkulturer på Nordkalotten. Ingen bestämd tidpunkt kan fastställas för den första kontakten mellan samer och skandinaver. Troligen samexisterade samerna och skandinavernas förfäder i tusentals år under ömsesidigt kulturellt och genetiskt utbyte. Det är helt klart att samerna funnits inom det område som idag betecknas renbetesområdet och där bedrivit sin näring och utvecklat sin kultur under så lång tid att de är att betrakta som ursprungsfolk.³ Samerna är inte invandrare i nyare historisk tid. De levde i sina bosättningsområden långt innan nationalstaten och dess gränser blev upprättade.⁴ Traditionellt sett har samerna utövat renskötsel. Denna näring, renskötselrätten, tillkommer idag enbart samer. I Sverige har inga andra än samerna möjlighet att utöva renskötselrätt. För att få utöva renskötselrätten måste samerna vara medlem i en sameby.⁵ Inom renskötselområdet, vilket upptar en tredjedel av Sveriges yta får samerna använda mark och vatten för sina renar.⁶ Rennäringen kommer ofta i konflikt med andra markägares intressen. Konflikterna rör ofta förslitning och skador på marken och vilken rätt samerna har att vistas på denna med sina renar.

1.1 Presentation

De tidigaste historiska uppgifterna om samefolket kommer från den romerska historikern Tacitus år 98 e.Kr. som i sin bok *Germania* skrev om ett folk som han kallade fenni, vilka var jägare och levde på östra sidan av Östersjön, öst om Wizlas mynning. Det här anses vara den tidigaste dokumentationen som finns nedtecknad om det folk som kallas samer. Den bysantiska historikern Prokopios talade år 555 e.Kr. om Skandinavien under namnet Thule. Thule sades vara en stor ö, som till största delen var obebodd. En av de många folkstammarna på ön var skridfinnarna och denna folkstam var jägare. Historikern och tillika langobarden Paulus Diaconus skrev i mitten av 700-talet en skildring om skridfinnar. Skridfinnarna var jägare och Diaconus beskriver i sin skildring skidorna, renen och renskinnspälsen.⁷

¹ Regeringskansliet, Jordbruksdepartementet, *Same same but different*, 2004, s. 9.

² Se bilaga A.

³ SOU 1999:25, s. 53.

⁴ www.ung.nu; <http://samediggi.no>.

⁵ Bengtsson Bertil, 2004, s. 46.

⁶ *Ibid.*, s. 11; SOU 1989:41, s. 13.

⁷ Ruong Israel, 1982, s. 45 f.

Andra namn som samerna benämns med i källor 100-800 e.Kr. är finnoi, skrithifinoi, screrefenae, scritofini, scridefinnas och finnas. Finn var den gamla nordiska benämningen på samerna.⁸ Namnen och beteckningarna Lappland och Lapp uppträder i litteraturen först i slutet av 1100 talet.⁹

Under medeltiden ses för första gången i Sverige lapp såsom benämning på samerna i skrift i en överenskommelse mellan birkarlar och hälsningar år 1328. Benämningen lapp torde ha sitt ursprung i Finland och finskan, måhända använd av de finsktalande birkarlarna. Norra delen av Finland kallas idag Lappi och Lapin lääni.¹⁰ Samerna ser sig själva som ett folk som har delats upp i fyra nationalstater: Sverige, Finland, Norge och Ryssland.¹¹ Det område de bor i kallas av dem själva Sápmi eller Sámeednan.¹²

Till antalet är samerna uppskattningsvis 70 000. Antalet samer i Sverige beräknas till cirka 20 000 personer. I Norge bor de flesta samerna, cirka 40 000. I Finland bor cirka 6 000 och i Ryssland 2 000.¹³ Samernas traditionella bosättningsområden är de nordliga delarna av de nordiska länderna och angränsande delar av Ryssland.¹⁴ Samerna är den äldsta kända folkgruppen i dessa områden och således ett av de ursprungliga folken i Norden.¹⁵

Av de samer som bor i Sverige brukar cirka 2 500 samer omkring en tredjedel av landets yta för renskötsel.¹⁶ Det är alltså endast en liten minoritet som är rensköttande samer. Intressekonflikterna i de nordliga trakterna av Sverige har blivit allt mera påtagliga. Samernas inställning att fjällmarkerna skall användas på traditionellt sätt till renbete, jakt och fiske står mot skogsbrukets, energiproduktionens och turismens intressen.

Frågan om de svenska samernas rätt, och framförallt deras rätt till mark och vatten är praktiskt betydelsefulla frågor, fast statsmakterna ännu inte riktigt velat erkänna deras vidd.

1.2 Syfte och frågeställningar

Jag har valt att studera ett ursprungsfolks landrättigheter, både hur dessa rättigheter ser ut i nationell lag och hur de ter sig i ett folkrättsligt perspektiv. Mitt val föll på ursprungsfolket samerna, eftersom de är nära knutna till vårt samhälle och det intressanta markrättsliga problemet har genom åren aktualiserats i Sverige med jämna mellanrum. Huvudsakligen kommer jag att behandla civilrättsliga frågor och folkrättsliga regler.

Syftet med detta examensarbete är att studera samernas rättigheter som är knutna till marken, det vill säga deras landrättigheter, för att på så sätt göra ett försök att bringa klarhet i och reda

⁸ SOU 1975:100 s. 382.

⁹ Valkeapää Nils-Aslak, 1983, s. 26.

¹⁰ SOU 1975:100, s. 384.

¹¹ SOU 1986:36, s. 9 f.

¹² www.sametinget.se.

¹³ Regeringskansliet, Jordbruksdepartementet, *Same same but different*, 2004, s. 2; Uppgifter om antalet samer varierar beroende på källa. Det är svårt att ange ett exakt antal eftersom det aldrig har skett någon formell folkräkning i Norge och Sverige, se SOU 1986:36, s 9.

¹⁴ Se bilaga A.

¹⁵ SOU 1986:36, s. 9 f.

¹⁶ Bertil Bengtsson, 2004, s. 11; SOU 1989:41, s. 13.

ut begreppen. Vilka rättigheter har samerna till den mark de nyttjar vid utövandet av renskötselnäringen? Tyngdpunkten kommer att ligga på samernas bruksrätt, renskötselrätten, och hur olika aktörer ser på denna. De aktörers perspektiv som jag här finner intressanta att redogöra för är närmast den svenska statens, samers och privatpersoners i form av markägare. Det rättsliga problemet tar sin utgångspunkt i att förstå vad det finns för olika typer av markrättigheter.

Jag kommer att föra ett historiskt resonemang uppbyggt kring markrättigheter om hur lagreformerna sett ut tidigare i Sverige, för att försöka förstå problemet kring markrättigheterna. Analogiresonemang kommer att föras med de norska samernas ställning och en viss jämförelse kommer att göras av deras markrättigheter mot de svenska samernas för att på så sätt utröna om det föreligger en betydande diskrepans vad gäller lagstiftningen.

För att finna en förklaring till problemet med landrättigheter måste man ta sin utgångspunkt i att undersöka hur äganderätt till mark har uppstått. Skattefjällsmålet är ett mål som prövats i Högsta domstolen och som rönt stor uppmärksamhet vad gäller äganderättsfrågan till mark. Jag kommer att begagna mig av målet för att dra paralleller till de äganderättsresonemang som aktualiseras. Äganderätten leder oss vidare in på frågan om var nyttjanderätterna kommer ifrån. Samerna har ett antal nyttjanderätter såsom rätten att bedriva näring och rätten att fiska. Även upplåtelsen av småviltsjakt är en intressant aspekt av ämnet som förtjänar att diskuteras närmare.

Det är gruppens rättigheter som sådana som är intressanta och det är således dessa jag kommer att koncentrera mig på. Den enskilde individens rättigheter är här av underordnad betydelse och hamnar i periferin.

Jag kommer även att analysera hur Sveriges tolkning av ILO-konventionen överensstämmer med äganderätten. Detta leder osökt vidare in på frågan om varför Sverige inte ratificerar ILO konventionen.

Eftersom ursprungsfolkens landrättigheter inte enbart berör det svenska rättssystemet utan också är av stort folkrättsligt intresse idag, på grund av den diskussion om ursprungsfolks rättigheter som i allt större grad gjort sig gällande, har en komparativ jämförelse gjorts med den norska samerätten i ett försök att söka svar på hur man i Norge har hanterat dessa frågor. Jag kommer också att titta närmare på hur diskussionen i Norge fördes vid införlivandet av ILO-konventionen. Genom att i viss mån utreda även den norska rättens regler inom området kan slutsatser dras utifrån de olika rättsreglernas likheter och skillnader. Uppmärksamheten har främst riktats mot att förklara olikheterna, eftersom min utgångspunkt är att rättsordningen i grunden är lika, då Sverige och Norge har en gemensam historisk bakgrund. En jämförelse av samernas markrättigheter skapar gynnsammare förutsättningar vid en *de lege ferenda* bedömning.

I viss mån kommer jag också att granska vilka internationella förpliktelser Sverige har mot sin ursprungsbefolkning.

Mitt mål med denna uppsats är att försöka finna och presentera en lösning på frågan hur Sverige ska lösa problemet med markrättsfrågan som idag finns mellan urbefolkningen samerna och de svenska fastighetsägarna liksom på frågan var samernas markrättigheter står i förhållande till ILO-konventionen. Behövs en förstärkning av samernas rätt till mark?

1.3 Avgränsning

Min uppsats behandlar samernas markrättigheter och avgränsningen har gjorts mellan renskötande samer och icke renskötande samer. Icke renskötande samer har inga speciella rättigheter och omnämns inte i lagtext. Därför är de inte heller som grupp intressanta för följande framställning. De renskötande samerna i Sverige uppgår endast till 2 500 personer men renskötselområdet upptar en tredjedel av Sveriges yta varför jag finner att denna del bör behandlas ingående.

Av de nämnda bruksrätterna är jakt- och fiskerätten ett intressant område som kommer att behandlas till viss del eftersom det färdiga resultatet skulle upplevas som något beskuret utan denna del. För att få en helhetsbild av renskötselrätten är det därför lämpligt att jakt- och fiskerätten omnämns. Detta område är emellertid av sådan storlek och omfång att det förtjänar att behandlas i ett separat arbete.

Koncessionssamebyar kommer helt att utlämnas från framställningen eftersom deras förhållanden är speciella.

Vidare kommer arbetet inte att ge utrymme för några efterforskningar om ursprungsfolkens självbestämmande, trots att detta är en flitigt debatterad och ofta återkommande fråga i folkrätten. Avgränsningen har gjorts till att materialet endast ska behandla markrättigheter. Därför kommer den folkrättsliga biten av arbetet att koncentreras på det för ursprungsfolk enda nu gällande internationella avtal, ILO-konventionen nr 169, som värnar speciellt om ursprungsfolks och stamfolks rättigheter.

De svenska samernas markrättigheter kommer att jämföras med de norska samernas. Övriga ursprungsfolk kommer att lämnas utanför arbetet. Jag har valt att göra denna jämförelse på grund av att de svenska och norska förhållandena har en liknande historisk kontext och därför gör en komparation möjlig på rättvisa grunder. De finländska samernas förhållanden kommer inte heller att omnämnas närmare eftersom renskötselrätten i Finland bygger på att i princip alla som har intresse därav kan bedriva renskötsel, att jämföra med den svenska och norska samerätten där kravet för att bedriva renskötsel är att man är same.

De rättsregler som gäller för området Finnmark i Norge kommer inte heller att tas med i framställningen på grund av områdets sena införlivande i norskt territorium och de specifika rättsregler som gäller där.

1.4 Metod, material och forskningsläge

Metoden som har valts är av undersökande, jämförande och analyserande slag. Materialet som ligger till grund för arbetet är sedvanliga juridiska källor inom det aktuella området såsom lagtext, förarbeten, prejudikat och doktrin.¹⁷

Vad beträffar språkhanteringen bör det hållas i minnet vid läsandet av detta arbete att de termer som använts inte alltid nödvändigtvis är exakt översatta. Det material som jag har

¹⁷ Peczenik Aleksander, 1995, s. 35 ff.

begagnat mig av är författat på svenska, norska, engelska och finska. Vissa termer har vid en översättning kanske inte fått den exakta innebörd som skulle vara önskvärd.

I arbetet kommer ordet ”same” att användas genomgående i den löpande texten. Ordet ”lapp” som ofta associeras med negativa och nedvärderande betydelser kommer endast att användas där det förekommer som egennamn, till exempel i Lappkodicillen och Lapps katteländen, samt vid eventuella citat.

Ett av de problem som jag stött på och vill uppmärksamma är huruvida verklig objektivitet är möjlig när det är fråga om historien kring folk och samfund. Materialet från svenska kronan i form av lagar, domstolsdokument och statens offentliga utredningar bör belysa två sidor av samma mynt och återspegla både samernas uppfattning och den samtida statsmaktens uppfattning. Det bör dock hållas i minnet att forna tiders strömningar av till exempel överförmynderi och synen på samer som ett underlägset folk kan i viss mån ha påverkat det skrivna ordet.

På den samiska sidan återkommer problemet med avsaknad av skriftlig dokumentation. Den samiska kulturen är utpräglad muntlig vilket är en klar nackdel när det gäller att lägga skriftlig bevisning till grund för till exempel domstolsavgöranden. Således kan det komma sig att den svenska statens uppfattning anses som den förhärskande eftersom den kan presentera mer bevis för sina presumtioner om markförhållandena i norra Sverige.

Jag vill också peka på att en del av den litteratur som använts vid författandet är skriven av samer och därmed utgör subjektiva källor som representerar samernas syn på rättsförhållandena.

En av de rätthistoriker som funnit övertygande bevisföring som talar till samernas fördel för att de verkligen äger sin mark är Kaisa Korpijaakko-Labba. Dock har hon koncentrerat sin forskning till de finska samernas förhållanden, vilket gör att de svenska rättsförhållandena fortfarande till stor del är outredda. Forskningsläget idag är således att det fortfarande finns många oklarheter kring de rättsförhållanden som tidigare sekler rått i norra Sverige. En beskrivning av vad samernas rättigheter egentligen innebär saknas fortfarande och för att kunna slå fast rättsläget behövs det ytterligare historisk forskning. Bertil Bengtsson har dock nyligen gett ut en översikt över samerätten vilken ger en bra bild av hur samerätten ser ut idag.

En viktig del i samerätten handlar om hur omvärlden ser på ursprungsfolk och Sveriges agerande i dessa frågor, vilket gör det ofrånkomligt att internationella konventioner också belyses. Jag tänker främst på konvention nr 169, vilken behandlar ursprungsfolks rättigheter världen över. En del av detta examensarbete baseras till stor del på den för markrättigheterna viktiga artikel 14 i konventionstexten.

ILO-konventionen är utfärdad på engelska och franska. Efter konventionens artikel 44 är den engelska och franska versionen av konventionstexten likalydande giltiga.¹⁸ Således är den svenska versionen av ILO-konventionen inte den officiella och den svenska texten och de översättningar som gjorts kan vid oklarheter inte tillmätas samma betydelse som originaltexten.

¹⁸ NOU 1997:5, s. 33.

1.5 Disposition

Efter arbetets inledande *första* kapitel kommer det *andra* kapitlet att redogöra för bakgrunden till samernas rättsliga historia. Bakgrunden är av betydelse för att förstå hur den rättshistoriska utvecklingen byggts upp under århundradenas lopp. Kapitlet kommer att behandla samernas samhälle, den politik som drivits i lappmarkerna samt de äganderättsförhållanden som synes ha rått i lappmarkerna och för dessa relevant lagstiftning. Det *tredje* kapitlet kommer att beskriva för samerna gällande svensk rätt idag, där renskötselrätten och dess kollektiva drag diskuteras. Här kommer också jakt- och fiskerätten att tas upp. Vidare kommer Skattefjällsmålet och urminneshävdfrågan att penetreras. Det *fjärde* kapitlet kommer att analysera den norska rätten och jämföra den med svensk lagstiftning på området för att läsaren ska få en bättre förståelse för rättsreglernas betydelse. Arbetets *femte* kapitel kommer att fokusera på frågan om Sveriges och Norges anslutningar till ILO:s konvention nr 169. Först kommer samerna som ursprungsfolk att definieras, därefter presenteras en bakgrund till uppkomsten av ILO-konventionen. ILO-konventionens fjortonde artikel om ursprungsfolks markrättigheter kommer att diskuteras ingående. Vidare följer en analys om varför Sverige inte ratificerar nämnda konvention samt om hur Norge har hanterat anslutningen till ILO-konvention nr 169. Slutligen knyts både den fastighetsrättsliga och den folkrättsliga delen av examensarbetet ihop i det *sjätte* kapitlet där jag kommer att redogöra för de slutsatser som jag kommit fram till om den svenska gällande rätten, baserad på hur de historiska förhållandena lagts tillrätta. Vidare kommer jag att sammanställa och presentera intressanta konklusioner vilket mynnar ut i några slutsatser om rätten idag och framtiden.

2 Historisk bakgrund

Mycket är oklart och omstritt rörande samernas tidiga historia. Till osäkerheten bidrar bristen på skriftligt samiskt material - man vet inte mycket om samernas juridiska förhållanden före 1500-talet.¹⁹ Ännu på 1700-talet var samerna i allmänhet analfabeter och man är därför väsentligen hänvisad till utomstående bedömares uppgifter om samernas levnadsförhållanden och synsätt.²⁰

I detta kapitel kommer jag att behandla de problemområden som är av betydelse för att förstå kontexten till den historiska bakgrunden. Avsikten är att visa rötterna till de problem som finns idag. Därför kommer jag inte att göra en rättshistorisk indelning och således inte heller att följa en kronologisk ordning.

2.1 Siidasystemet

Fram till 1600-talet var samerna i första hand ett jakt- och fångstfolk. När tillgången på vildren dramatiskt minskade under 1500-1600 talet skedde en gradvis övergång till tamrenskötsel och nomadism, vilket krävde stora betesområden och ständiga flyttningar mellan årstidsbeten.²¹ Siidan var en sammanslutning av familjer som flyttade mellan olika jakt- fiske- och fångstområden alltefter årstidernas växlingar. Sedan kom siidan att arbeta med och följa en viss sammanhållen renhjord mellan de olika årstidsbundna betesområdena.²²

Siidan, eller samebyn, var samernas gemensamma samhälle - det vill säga ett avgränsat samhälle som hade sitt eget landområde - där mycket av arbetet organiserades gemensamt. När det behövdes var det också naturligt med en viss form av samarbete med de närmast kringliggande samebyarna.²³ Det som inom siidasystemet bland annat höll ihop samhället var territoriet, alltså ett bestämt område, som siidarådet hade särskilda rättigheter över.²⁴

2.2 Lappmarkspolitiken

Det svenska väldet kom redan tidigt under medeltiden att omfatta delar av nuvarande Finland. Inom Sveriges välde finner vi vid denna tid framför allt birkarlarna som enligt de flesta historikers uppfattning kom från Birkala i närheten av nuvarande Tammerfors. De företog handels- och skattekrävarfärder, så kallade Finnfärder, bland samerna.²⁵ Birkarlarnas huvuduppgift var att bedriva handel med samerna och i viss mån ta upp skatt, en rätt som de

¹⁹ www.sapmi.se/ssr/lagar.html.

²⁰ Bengtsson Bertil, 2004, s. 31.

²¹ www.sametinget.se.

²² SOU 1986:36, s. 10.

²³ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 29.

²⁴ Se mer om kollektivt ägande under rubrik 3.5.

²⁵ SOU 1975:100, s. 383.

på 1270-talet mottog av den svenska kronan.²⁶ För rätten att kräva skatt var birkarlarna i sin tur skatteskyldiga till svenska kronan. Birkarlarna betraktades alltså som svenska undersåtar.²⁷ Birkarlarna bildade ett slags handelskompanier som hade sitt säte vid mynningarna av Kemi, Torne, Lule och Pite älvar.²⁸ De delade upp samernas land i olika handelsdistrikt. Dessa distrikt kallades lappmarker och omfattade till en början områdena kring de stora älvarna och deras bifloder.²⁹

Redan i början av 1300-talet framträdde uppfattningen att svenska kronan hade överhöghet över samernas land. Gustav Vasa hävdade att ingen, vare sig birkarlar eller bönder skulle få hindra att nybyggen togs upp där. Birkarlarna betraktades alltså som svenska undersåtar och deras finnfärder togs som intäkt till staten i utbyte mot birkarlarnas rätt att bedriva handel med samerna.³⁰

År 1553 bestämde Gustav Vasa att kronan skulle ta över skatteindrivningen och att samerna via de tillsatta lappfogdarna³¹ skulle betala skatt direkt till kronan.³² Därmed fråntogs han birkarlarna deras rätt att ta upp skatt av samerna.³³ Det var med Gustav Vasas kraftfulla styre som statsmakten på allvar kom att göra sig gällande i norr.³⁴

Den bild som framträder redan vid denna tidpunkt i historien visar på att beskattningen av samerna hade stor betydelse för den svenska regeringens lappmarkspolitik och den spelade även en betydande roll i den ekonomiska politiken. Beskattningen gav kronan viktiga och nödvändiga inkomster.

2.3 Lapprätten

År 1526 erkände Gustav Vasa samernas sedvanerätt. Sedvanerätten innebar att samernas ensamrätt till vissa områden godtogs. För dessa områden måste samerna betala skatt till staten och områdena kallades därför skatteland.³⁵ I två brev daterade år 1551 talar Gustav Vasa om samernas äganderätt till land.³⁶ Termen ”ägare” var det begrepp som oftast användes av såväl samerna själva som domstolarna, när det gällde tvister angående rättigheter till mark - och vatten.³⁷ Det bör dock påpekas att den svenska rätten vid den här tiden inte kände till egentlig äganderätt till mark, vad som motsvarar den rätten är närmast så kallad skattemannarätt för fria bönder på skattejord.³⁸ Således existerade inte äganderätt till mark i modern mening för enskilda ofrälse personer under 1600-talet eller under större delen av 1700-talet.³⁹ Enligt

²⁶ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 19.

²⁷ SOU 1975:100, s. 384.

²⁸ *Ibid.*, s. 383.

²⁹ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 19 ff.

³⁰ SOU 1975:100, s. 384.

³¹ S.k. kronofogdar. I 1760 års lappfogdeinstruktion används titeln kronofogde istället för lappfogde.

³² Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 21.

³³ SOU 1975:100, s. 384.

³⁴ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 423.

³⁵ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 49, se mer om lappska skatteland under rubrik 2.4.

³⁶ *Ibid.*, s. 34.

³⁷ SOU 2005:17, s. 101.

³⁸ www.sapmi.se/ssr/lagar.html.

³⁹ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 33.

dåtidens lagstiftning och terminologi fyllde denna äganderätt samma kriterier som en skattemannarätt till mark.⁴⁰ Skattemannarätten innebar att bonden hade rätt att själv nyttja sin jord och tillgodogöra sig avkastningen. Bonden förfogade vidare över jorden genom överlåtelse och jorden gick i arv. Bondens besittning inskränktes dock på så sätt att jorden såsom skattevrak kunde tillfalla kronan om han underlät att betala ”utskylder” tre år i följd. Skattebönderna fick dock en stärkt ställning i lagstiftningen genom 1789 års statsvälvning. Rättighetstypen - skatterätt - kom senare att utveckla sig till vad vi idag menar med äganderätt.⁴¹ Det bör dock observeras att samernas ställning inte alls berördes i 1789 års Förenings- och säkerhetsakt. Äganderätten som kunde grundas på denna lagstiftning blev alltså inte aktuell för samernas del.⁴² Vid en jämförelse med andra rättssystem återfinns man den välkända principen att nomader inte kan förvärva äganderätt genom sitt bruk av fastigheten, vilket också talar emot att samerna skulle förvärvat äganderätt. Nomader anses inte ha någon besittning av marken genom att använda den på sitt sätt.⁴³

I ett brev den 20 april 1542 riktat till allmogen i Nedre Norrlands socknar underströk Gustav Vasa att ”sådana ägor, som obygd ligge, höre Gud, oss och Sveriges krone till och ingen annan”.⁴⁴ Vid en granskning av detta brev tyder dock inget på att kungen pretenderade på att etablera äganderätt i privaträttslig mening, det vill säga kungen avsåg inte att tillägga kronan några privaträttsliga rättigheter till de stora vidderna utan endast att förklara att dessa inte stod i någon enskilds ägo.⁴⁵ Inte heller kan brevet rimligen ha inneburit någon begränsning av samernas jakträtt som garanterats så tidigt som på 1320-talet. Brevets avsikt torde ha varit att öppna ödemarkerna i norr för svensk nybyggarverksamhet.⁴⁶

År 1683 utfärdade Karl XI ett kungligt påbud gällande skogarna i Norrland, vilket anses ha haft avgörande betydelse för rättsförhållandena i norr. I påbudet framhölls – med utgångspunkt i det tidigare brevet från Gustav Vasa⁴⁷ att ”alle sådane Ägor, som således obygd ligga fierran ifrån Ägoskildnaden och Bygdelagerne, höra Öfwerheten och Sveriges Chrono til och ingen annan”.⁴⁸ Påbudet träffade mark som dittills ansetts herrelös. Kungens avsikt var att skilja böndernas och kronans skogar från varandra för att därigenom säkra den för gruvhanteringen helt avgörande tillgången på ved.⁴⁹ Påbudet synes alltså i första hand ha gällt sådana avlägset belägna ägarlösa områden som var att anse som skogsmarker. För deras del föreskrevs så kallad avvitrning⁵⁰ – skogsmark som bönderna hävdade skulle tilläggas kronan, utom så mycket skog som behövdes för att ett hemman skulle anses fullsutet.⁵¹ I det

⁴⁰ SOU 2005:17, s. 101.

⁴¹ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 33.

⁴² Bengtsson Bertil, 2004, s. 33.

⁴³ SOU 1999:25, s. 133; <http://www.sapmi.se/ssr/lagar.html>.

⁴⁴ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 423.

⁴⁵ SOU 1922:10, s. 45; Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 424.

⁴⁶ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 424.

⁴⁷ Jmf not 36, Gustav Vasas första brev.

⁴⁸ Bengtsson Bertil, 2004, s. 32.

⁴⁹ www.sapmi.se/ssr/lagar.html.

⁵⁰ Enligt Juridikens Termer innebär ”avvitrning” en form av jorddelningsförrättning som från senare delen av 1600-talet använts i norra Sverige för att avskilja kronans mark från enskildas på områden utanför den egentliga bebyggelsen.

⁵¹ Bengtsson Bertil, 2004, s. 33.

dekret som kom att inleda avvittringen hänvisar Karl XI till Gustav Vasas brev av 1542. Påbudet gällde dock endast skogsområdena.⁵²

Uppfattningen att de stora norrländska vidderna inte var någons tillhörighet får emellertid avgjort ge vika genom påbudet angående skogarna från Karl XI den 19 dec 1683. Karl XI förnyade Gustav Vasas brev från den 20 april 1542 men gjorde det på ett sådant sätt att det inte kunde råda något tvivel om att de stora norrländska skogarna skulle tillhöra kronan. De obebyggda delarna av Lappland kom att anses som kronans område och inte längre som *res nullius*.⁵³ Brevet från Gustav Vasa skulle alltså som en första urkund med fog kunna anföras till stöd för en begynnande uppfattning att konungen och kronan i Sverige ägde de stora norrländska vidderna.⁵⁴

2.4 Lappskattelanden

Den svenska rättens ursprungliga ståndpunkt rörande rättsförhållandena i Lappland återfinns i tre brev, varav två stammar från första halvan av 1300-talet. Magnus Erikssons förmyndarstyrelse stadgade i ett påbud att landet till Uleträsk och Uleälv i Finland skulle stå öppet för alla. I ett brev daterat den 16 mars 1340 stadfäste Magnus Eriksson det förstnämnda brevet vilket direkt angavs handla om ”den landsända vårt rikes, som vid Hälsingland och Ångermanland liggandes äro, benämnd Lappmark”. Det tredje brevet är från Gustav Vasa den 12 mars 1544 och i detta brev förbjuder konungen birkarlarna att hindra, ”att hemman tagas upp av ödemarken, och lapparna hade icke desto mindre att söka och fara omkring efter vilddjur, efter Gud dess lov skogar och vildmarker räcka väl till i den landsändan”.⁵⁵

Den princip som hävdas i dessa handlingar är fullständigt tydlig: lappmarkerna borde stå öppna för alla. Breven visar inte att kronan gjorde anspråk på äganderätten till de lappländska vidderna, men kronan underkände tydligen de anspråk på ensamrätt i Lappland som framställdes av birkarlarna eller samerna själva. Frågan om den rätt innehavaren av ett lappskatteländ ägde till detta, kan alltså inte ses som löst med de uttalanden som gjordes i de kungliga breven. För att klargöra denna fråga behövs tillgång till handlingar som mer direkt syftar på samernas rättsförhållanden från 1500- och 1600-talen.⁵⁶

Landskapet Lappland indelades i skattefjäll redan vid mitten av 1600-talet. Det land en same hade i sin besittning kallades för skatteländ och den rätt samen ägde till landet ansågs stå i samband med den skatt han erlade.⁵⁷ I övriga Sverige bestod skattesystemets kärna av jordskatter⁵⁸ och det var naturligt att skatten även i Lappland skulle börja uppfattas som en ersättning för nyttjande av land. Domböckernas uppgifter visar att domstolarna i Lappland respekterade och skyddade den indelning som fanns. Ursprunget till indelningen i skattefjäll har inte kunnat påvisas. Det kan a priori vara möjligt att kronans ämbetsmän införde

⁵² Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 427.

⁵³ SOU 1922:10, s. 50; Enligt Jurdikens termer är ”*res nullius*” = sak som saknar ägare, ”ingens sak”.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 45.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 37.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 37 f.

⁵⁷ SOU 1922:10, s 26 f

⁵⁸ SOU 2005:17, s. 103 Om man betalade jordskatt för sitt land, var det oundvikligen fråga om jord av skattenatur, skatteländ.

landindelningen i Lappland, men det kan också vara möjligt att den infördes av birkarlarna, eller att den skapades efter norska förebilder. Sannolikheten talar dock för att lappskatteländen är av rent samiskt ursprung.⁵⁹

Lappskatteländen kunde ärvas, däremot ej delas mellan arvingarna.⁶⁰ Arvsrätten till lappskatteländen är troligen primär i förhållande till seden att domstol gav inrymning i land.⁶¹ Rätten till ett lappskatteland kom att på 1600-talet varje gång bekräftas av tingsrätten genom inrymningsakter.⁶² Det verkar som om domstolarna inte ens under 1600-talet godtagit samernas äganderätt till lappskatteländen och inte kan anses ha förlänat verklig äganderätt utan högst livstids nyttjanderätt med företrädesrätt för arvingen att även erhålla dylik rätt.⁶³

Vilken rätt samerna själva inlade i lappskatteländen är omöjligt att med visshet konstatera. Man vet heller inte mycket om den rättsskipning samerna själva utövade vid sina kåtating, oaktat dessa på ett och annat håll fortgick ända in på 1800-talet. Säkert är emellertid att samernas rättsuppfattning mycket tidigt måste ha tagit intryck av grannarnas, för redan århundraden innan de skriftliga källorna började uppträda hade rätt skipats bland samerna av birkarlar och svenska fogdar. Dessutom påbjöd Karl IX direkt då han tillsatte domare i lappmarken att rätt där skulle skipas efter Sveriges rikes lag. Det fanns inte någon skriftlig lag rörande jordförhållandena i lappmarkerna, varvid rättade sig domstolarna efter samiska sedvänjor, vilka såsom landssed hade gällande kraft.⁶⁴

Före senare delen av 1600-talet hade staten inte framställt några egentliga anspråk på de stora områdena i inre Norrland, vilka man hade ringa intresse och nytta av, men mot slutet av 1600-talet skärptes kronans kontroll över samerna.⁶⁵ Detta kom också att bli inledningen till ett nytt skede i Lappmarkspolitikerna.⁶⁶ År 1695 instruerades lappfogdarna av kungen att hålla lappbyarna ansvariga för skatteuppbörden.⁶⁷ I det nya Lappmarksplakatet år 1695 försökte man bättre skilja mellan jordbruk och rennäring. 1695 års skatteordning (lappfogdeinstruktionen) innebar att samerna skulle betala skatt till staten för den mark (skatteland) som man nyttjade till renbete, fiske och jakt. Den skatt som varje same betalade utgjorde en del av byns gemensamma skatt.⁶⁸ Lappskatteländen måste alltså ses som ett bevis på ett erkännande av överhöghet.⁶⁹

Det är sannolikt att samiska egendomsfrågor fortsatte att behandlas i enlighet med gammal samisk sedvanerätt och att den samiska sedvanerätten låg till grund för domsluten, eftersom samer vid denna tidpunkt satt som nämndemän i häradsrätterna.⁷⁰ De mål som under denna tid

⁵⁹ SOU 1922:10, s. 26 f.

⁶⁰ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 425.

⁶¹ SOU 1922:10, s. 42 f.

⁶² Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 425.

⁶³ SOU 1922:10, s. 42 f.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 39.

⁶⁵ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 428.

⁶⁶ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 53.

⁶⁷ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 428.

⁶⁸ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 53.

⁶⁹ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 425.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 428; Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 34.

togs upp i domstolarna rörde främst fördelningen av markerna. I dessa följde man behovsprincipen, det vill säga att antalet familjer inom ett visst område inte fick vara flera än detta område ”förmådde bära”. Ovannämnda grundsatser hade sitt ursprung i den samiska rättsordningen under siidasystemet.⁷¹

2.5 Kolonisationen

Lappmarksplakatet från 1673 införde ett system som gav nybyggare möjlighet att påbörja nybyggen i områden som dittills nyttjats av samer, vilket ledde till ett ökat antal fasta bosättningar. Statsmakterna uppmuntrade nybyggen i lappmarkerna. Nybyggarna fick också särskilda förmåner som att de inte behövde betala skatt de femton första åren. Enligt den så kallade parallellteorin skulle nybyggarna och samerna kunna bedriva sina näringar sida vid sida utan att störa varandra.⁷² Många nybyggare var själva samer som av någon anledning upphört med renskötseln. Staten hade länge haft uppfattningen att eftersom jordbruk och renskötsel var skilda näringar kunde de utövas samtidigt på samma område. Resultatet blev emellertid konkurrens om markerna, i synnerhet beträffande jakten och fisket men även i andra frågor.⁷³ Tanken att parallellteorin skulle vara möjlig på grund av de båda gruppernas olika sätt att exploatera naturtillgångarna beaktade alltså inte konkurrensen i fråga om till exempel fisket⁷⁴ och i den konkurrensen kom nybyggarna att bli den gynnade parten. Samerna trängdes bort från marker som de tidigare ensam brukat. Jordbruket ansågs vara den viktigaste näringen då den hörde framtiden till.⁷⁵

Nybyggen fick uppföras på samernas skatteland utan att samerna tillfrågades. Rätten till det egna skattelandet förelåg bara så länge samerna behövde området för bete till sina renar.⁷⁶ Principen om kronans rätt att förfoga över lappskatteländen drevs emellertid vidare: Med tiden kom man att anse att samerna borde vika inte blott när det gällde nybyggare, utan även när myndigheterna ansåg det lämpligt att - utan att skada samernas renbetesrätt och rätt till fiske - använda viss del av landet till annat ändamål.⁷⁷

Kolonisationen av Norrland inleddes under 1500-talet med början i kustlandet. Allt eftersom jordbrukskolonisationen växte fram trängdes samerna tillbaka.⁷⁸ Genom kolonisationen försvagades samernas rätt till marken. Med stöd av kronan kunde nybyggarna slå sig ner på samernas gamla skatteland och efterhand kom dessa områden att betraktas som kronans jord. På så vis begränsades samernas ställning på de egna skatteländen.⁷⁹ År 1751 drogs en lappmarksgräns,⁸⁰ det vill säga gränsen till nuvarande Lappland, vilken skulle skydda samernas tillgång till jakt och fiske. Gränsens syfte var alltså inte att hindra kolonisationen.⁸¹

⁷¹ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 34, se även närmare under rubrik 2.1 om Siidasystemet.

⁷² *Ibid.*, s. 50.

⁷³ Bengtsson Bertil, 2004, s. 34.

⁷⁴ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 426.

⁷⁵ Bengtsson Bertil, 2004, s. 34.

⁷⁶ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 50 f.

⁷⁷ SOU 1922:10, s. 52.

⁷⁸ SOU 1989:41, s. 13.

⁷⁹ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 49.

⁸⁰ Se bilaga B.

⁸¹ SOU 1986:36, s. 44; SOU 1989:41, s. 13.

Kolonisationen uppmuntrades av statsmakterna ända fram till mitten av 1800-talet då bestämmelser till skydd för samerna började utfärdas. År 1867 beslöt staten att dra en ny gräns, den så kallade odlingsgränsen,⁸² vilken var menad som en gräns för odlingsverksamheten. Tanken var att samerna skulle verka ovanför odlingsgränsen och nybyggarna nedanför densamma.⁸³ Gränsen fick emellertid inte så stor betydelse. Samerna erkänns dock idag ha sina starkaste rättigheter ovanför gränsen. Förhållandena är emellertid något annorlunda i Jämtland.⁸⁴

Förloppet att kronan tillade sig äganderätt till de samiska vidderna samtidigt som den hävdade att lappmarkerna skulle stå öppna för odlare medförde att en utveckling mot en äganderätt för samerna till lappskatteländen omöjliggjordes.⁸⁵

2.6 Sameland delas

Före gränsdragningen 1751 fanns ingen riksgrens i fjällen mellan Sverige-Finland och Danmark-Norge norr om Jämtland.⁸⁶ Genom 1751 års gränstraktat i Strömstad bestämdes gränsen mellan Danmark-Norge och Sverige-Finland. Den riksgrens som då fastställdes gäller fortfarande. För att kunna leva av renskötelsen behövde samerna båda rikenas markområden och därför var det nödvändigt för de renskötande samerna att överskrida gränserna. Gränstraktatet kompletterades därför med ett tillägg, den så kallade 1751 års Lappkodicill. I Lappkodicillen fastställdes att de nya riksgrensarna inte fick inkräkta på de renskötande samernas näringsfång. Vidare fastställdes samernas rättigheter och skyldigheter i Sverige respektive Danmark-Norge.⁸⁷ Redan före år 1751 hade den svenska respektive danska staten delvis erkänt samernas rätt till land och vatten. Gustav Vasas och Karl XI:s brev utgör den första samelagstiftningen från statsmakternas sida och Lappkodicillen från 1751 den andra.⁸⁸ Under förarbetet med kodicillen betonades att det var viktigt att denna syftade till att bevara de förhållanden som då rådde. Samerna skulle skyddas mot skadeverkningar av gränsdragningen.⁸⁹

2.7 Lappkodicillen 1751

Det har funnits en omfattande kontakt mellan samerna i Norden när det gäller bruk av landområden för renskötelse. Vid gränsdragningen 1751 blev de svenska och finska samernas rättigheter till renbete på norskt område och de norska samernas rättigheter på svenskt - finskt område kodifierade genom Lappkodicillen, vilken var ett tillägg till 1751 års gränstraktat. Lappkodicillen tillämpades mellan åren 1751-1883.⁹⁰

⁸² Se bilaga B.

⁸³ Bengtsson Bertil, 2004, s. 34; Prop 1971:51, s. 25.

⁸⁴ SOU 1989:41, s. 13; se mer om förhållandena i Jämtland under rubrik 3.4.

⁸⁵ SOU 1922:10, s. 43.

⁸⁶ SOU 1986:36, s. 75; Ruong Israel, 1982, s. 54.

⁸⁷ SOU 1975:100, s. 65 f.

⁸⁸ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 34.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 66.

⁹⁰ Kuoljok John, *Vad innebär lappkodicillen?*, 2005, s. 27.

Lappkodicillen är ett traktat som reglerar sedvanerätten för svenska och norska samers renbeten på båda sidor om gränsen.⁹¹ I kodicillen fastställs de rättigheter och skyldigheter det ena rikets samer har på det andras territorium. Vid kodicillens tillkomst fick samerna rättsregler som gällde tvärs över riksgränserna. Huvudstadgandet var att det andra landets samer med vissa undantag skulle få njuta lika rätt som det egna landets samer såväl i fredssom i krigstider.⁹² Kodicillen är det äldsta dokumentet där samernas rättigheter är samlade och den innebar även en garanti för samer som inte bedrev renskötsel. Renskötseln var alltså bara en av flera näringar inom Sápmi, vilket blev uppdelat av gränser. Kodicillen kan alltså ses som en politisk deklaration som gällde alla samer.⁹³ Genom att anta kodicillen tillerkändes samerna vissa rättigheter. Kodicillen kallas för ett frihetsbrev eller samernas Magna Charta, men egentligen ersatte den bara en tidigare stark rätt. Trots detta har kodicillen viss betydelse eftersom den är ett historiskt dokument och bevismaterial över samernas rättsliga ställning.⁹⁴

Kodicillen inskränkte samernas rättigheter på så sätt att ingen same skulle få äga skatteländ i mer än ett rike efter gränsdragningen.⁹⁵ Före gränsdragningen hade samerna haft jordegendomar på båda sidorna av gränsen, men efter gränsdragningen 1751 var det inte längre möjligt att inneha jordegendomar i två rikena. Det kom att innebära att samernas marker måste delas upp och samerna var tvungna att bli undersåtar i ett land. I princip ledde detta till att de renskötande samerna tvingades att bli svenska medborgare. Det medförde också att samerna tvingades att överlåta sin egendom.⁹⁶

År 1809 blev Finland avskilt från Sverige och hamnade under ryskt välde. Gränsen mellan Norge och Finland stängdes för de samer som idkade renskötsel, först från rysk sida och därefter från norsk sida år 1852. Norge och Sverige var vid denna tidpunkt en union och Lappkodicillen förblev i kraft mellan länderna fram till år 1883. 1883 blev Lappkodicillen suspenderad utan att bli upphävd och i praktiken ersatt av en parallell lagstiftning i de två unionsdelarna. Den nya lagstiftningen upprätthöll samma rättigheter för de svenska och norska samerna som kodicillen gjort. Lappkodicillen har senare ersatts av moderna konventioner mellan Sverige och Norge. Efter unionsupplösningen upprättade länderna så kallade renbeteskonventioner, ”om flyttlappenes adgang til reinbeiting” år 1919, med ändringar år 1949 samt nu senast ikraftvarande reinbeitekonventionen från år 1972.⁹⁷ Från svensk sida anser man att kodicillen aldrig har sagts upp.⁹⁸ 1972 års renbeteskonvention förlängdes inte på grund av att motsättningarna mellan intressenterna var så svåra att en överenskommelse inte kunde träffas.⁹⁹ Detta innebar att lappkodicillen åter trädde i kraft den 1 maj 2005 som gällande dokument vid reglering av renbetesrätt. Den tidigare ikraftvarande konventionen gällde i 30 år fram till april 2002, men förlängdes fram till sista april 2005. Tanken att samerna gemensamt skulle lösa det gränsöverskridande renbetet utan inblandning av Sverige och Norge gick om intet då tidigare konventioner som upprättats har varit starkt inskränkande på svenska samers betesrätt på norsk sida. Lappkodicillens 10 § anger att det andra landets samer skall anses och behandlas på samma sätt som det egna landets samer, de

⁹¹ Kuoljok John, *Vad innebär lappkodicillen?*, 2005, s. 27.

⁹² Kvist Roger, *Lappkodicillen av 1751*, 1987, s. 156.

⁹³ Kvenangen, Per Guttorm, 1996, s. 70.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 69.

⁹⁵ Kvist Roger, *Lappkodicillen av 1751*, 1987, s. 156.

⁹⁶ Kvenangen Per Guttorm, 1996, s. 68.

⁹⁷ Kuoljok John, *Vad innebär lappkodicillen?*, 2005, s. 27.

⁹⁸ SOU 1986:36, s. 13.

⁹⁹ Adlercreutz Thomas, *Recension av Bertil Bengtsson, Samerätt. En översikt, 2004-2005*, s. 900.

skall alltså ha samma rättigheter och skyldigheter som landets egna samer vad gäller nyttjande av land och vatten.¹⁰⁰

2.8 Äganderätten i äldre svensk rätt

I Sverige presenterades år 1729 för första gången läran om delad äganderätt till fast egendom. Kronan sades inneha dominium directum¹⁰¹ medan skattebonden eller till exempel innehavaren av ett lappskatteländ endast tillerkändes dominium utile.¹⁰² Skattebondens rätt var alltså en ärftlig bruksrätt medan den egentliga äganderätten tillhörde kronan. I vissa fall tillhörde dock äganderätten enstaka adelsmän, till vilka kungen som representant för kronan hade överlåtit äganderätten till vissa fastigheter.¹⁰³ Doktrinen vann aldrig fullt erkännande men bidrog till att fördröja ett klart erkännande av skatteböndernas fulla äganderätt ända fram till 1789.¹⁰⁴

Genom 1886 års lagstiftning försökte man rädda samernas näringsfång då man lagfäste deras av ålder gällande rättigheter, framför allt betesrätten. Den första renbeteslagen, vilken avsåg att kodifiera det tidigare rättsläget, bygger också på en sådan uppfattning.¹⁰⁵ När renbeteslagen tillkom 1886 tycks man allmänt ha varit överens om att samerna inte var ägare; även om de ansågs ha förvärvat en civilrättsligt gällande rätt till sina områden var det staten, och i viss utsträckning enskilda personer, som ansågs äga fjällmarken och övrig mark som samerna brukade. Lagen angav visserligen inte uttryckligen att staten var ägare men byggde förmodligen på denna uppfattning.¹⁰⁶ Varken 1886 års lag eller efterföljande lagstiftning fastslår vem som äger av samerna brukad fjällmark. Lagarna bygger emellertid på att samernas rätt till marken endast är en bruksrätt. De befogenheter som samerna hade i 1886 års lag står i huvudsak kvar och ingår idag i den av rennäringslagen stadgade renskötselrätten.¹⁰⁷ Med renbeteslagstiftningen följde en uppdelning av samerna i renskötande och icke renskötande samer, en uppdelning som fortfarande har stor betydelse eftersom endast de renskötande samer som är medlemmar i en sameby får utöva rennäring. Övriga samer har däremot inga särskilda rättigheter enligt gällande lag.¹⁰⁸

En revision av renbeteslagen skedde 1898 och en ny renbeteslag trädde i kraft 1928. Också dessa båda lagar byggde på att staten ägde fjällmarkerna. Tanken att samerna hade en självständig civilrättsligt grundad rätt till marken¹⁰⁹ synes inte ha spelat någon väsentlig roll för lagstiftningen.¹¹⁰

¹⁰⁰ Kuoljok John, *Vad innebär lappkodicillen?*, 2005, s. 27.

¹⁰¹ Dominium directum är en högre form av äganderätt utövad av till exempel kronan över skattejord.

¹⁰² Dominium utile är delad äganderätt.

¹⁰³ Korpjaakko-Labba Kaisa, 1994, s. 225.

¹⁰⁴ Mörner Magnus, *Sami and Indian land rights. A historical comparison presented before the Supreme Court*, 1980, s. 432.

¹⁰⁵ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 96.

¹⁰⁶ Bengtsson Bertil, 2004, s. 35.

¹⁰⁷ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 96; Bengtsson Bertil, 2004, s. 38.

¹⁰⁸ SOU 1986:36, s. 11.

¹⁰⁹ Enligt Bengtsson Bertil, 2004, s. 21 innebär detta att rättigheten omfattas av grundlagens skydd för egendom, 2 kap. 18 § RF.

¹¹⁰ Bengtsson Bertil, 2004, s. 37.

3 Svensk gällande rätt

3.1 Kort om olika rättigheter till mark

Ett laga fång är ett förvärv av en rättighet (äganderätt eller annan rätt) som blir bestående.¹¹¹ Laga fång är en gemensam beteckning på olika sätt att förvärva äganderätt: köp, byte, gåva, arv, testamente, giftorätt, hävd, ockupation m.m.¹¹²

Ofta har man strävat efter att karaktärisera äganderätten som ett principiellt fullständigt herravälde över objektet. Det mest centrala kännetecknet för äganderätt är således att rätten är en ensamrätt till nyttjandet av ett föremål.¹¹³ Som tidigare nämnts är äganderätt i ordets moderna bemärkelse en produkt av 1800-talet. Före 1800-talet existerade ingen som helst äganderätt till mark. Alla hade någon form av rätt till den mark som de brukade, men inte äganderätt.¹¹⁴ Ett originärt förvärv kännetecknas av att förvärvaren gör ett förvärv av herrelös egendom. Förvärvaren härleder således inte sin rätt från någon tidigare innehavare utan gör ett ursprungligt förvärv genom ockupation.¹¹⁵

Nyttjanderätt definieras som rätt för en person att bruka annan tillhörig egendom, i synnerhet fast egendom. Bruksrätt å sin sida är en benämning på sådan begränsad rätt till egendom som avser brukande av egendomen, nämligen nyttjanderätt av olika typer och servitut.¹¹⁶

3.2 Renskötselrätt

Renskötsel är en traditionell samisk näring som exklusivt tillkommer samer i Sverige.¹¹⁷ I 2 kap. 20 § RF stadgas att begränsningar i rätten att driva näring eller utöva yrke får införas endast för att skydda angelägna allmänna intressen och aldrig i syfte att ekonomiskt gynna vissa personer eller företag. De renskötande samerna i Sverige har en nyttjanderätt av ett speciellt slag som kallas renskötselrätt, 1 § andra stycket RNL.¹¹⁸ Renskötselrätten, det vill säga samernas rätt att bedriva renskötsel, regleras i Rennäringslagen (1971:437), och utövas genom samebyarna. Enligt den svenska statens uppfattning är renskötselrätten uttömmande reglerad genom RNL.¹¹⁹ År 1994 infördes i grundlag, 2 kap 20 § RF, meningen ”Samernas rätt att bedriva renskötsel regleras i lag”. Det finns alltså ett uttryckligt grundlagsstöd för den lagreglering som gäller i fråga om samernas renskötselrätt.¹²⁰ Lagstiftaren ville tydliggöra att den näringsrättsliga sidan av samernas rätt att bedriva renskötsel som den framgår av lag är förenlig med skyddet för närings - och yrkesfriheten.¹²¹ Skyddet för närings - och

¹¹¹ Grauers Folke, 1991, s. 270.

¹¹² Juridikens termer.

¹¹³ Korpjaakko-Labba Kajsa, 1994, s. 176.

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 41.

¹¹⁵ Grauers Folke, 1991, s. 270.

¹¹⁶ Definitionerna hämtade ur Juridikens termer.

¹¹⁷ Myntti Kristian, 1998, s. 192 f.

¹¹⁸ Bengtsson Bertil, 2004, s. 36; www.sapmi.se/ssr/lagar.html.

¹¹⁹ SOU 1989:41, s. 251.

¹²⁰ Prop. 1993/94:117, s. 59.

¹²¹ *Ibid.*, s. 52.

yrkesfriheten innebär att likhetsprincipen som utgångspunkt ska gälla för näringsidkare och yrkesutövare och generella inskränkningar i närings - och yrkesfriheten får endast införas för att skydda något från samhällets synpunkt skyddsvärt intresse, 2 kap 20 § RF.¹²² Det kan ifrågasättas om rennäringslagens bestämmelser om renskötselrätten som en kollektiv rättighet tillkommande den samiska befolkningen är helt förenliga med grundlagsskyddet i RF 2 kap. 20§. Detta förhållande förändras dock inte av det faktum att samernas bruksrätt till renbetesmarkerna och samerna som en etnisk minoritet omfattas av andra grundlagsbestämmelser.¹²³ Renskötselrätten har också ett visst skydd genom grundlagsbestämmelsen i 1 kap. 2 § fjärde stycket RF, där det anges att etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjlighet att behålla och utveckla ett eget kultur - och samfundsliv bör främjas. Skyddet för kultur omfattar också skydd för samernas renskötsel.¹²⁴ Renskötselrätten innebär en rätt för samer att bruka mark och vatten för sig och sina renar inom det så kallade renskötselområdet.¹²⁵ Genom att i grundlag förankra den lagreglering som gäller samernas rätt att bedriva renskötsel markeras att denna rätt inte står i konflikt med grundlagsskyddet för närings - och yrkesfriheten.¹²⁶

Renskötselområdet motsvarar ungefär en tredjedel av Sveriges yta¹²⁷ och delas in i året-runt-marker och vinterbetesmarker. Samernas rättigheter är starkast inom året-runt-markerna medan samernas rätt att bruka vinterbetesmarkerna traditionellt bara gällt vissa delar av året. Samernas bruksrätt gäller oavsett om samerna äger marken eller ej och oavsett om marken ägs av staten eller är privatägd.¹²⁸ I 3 § RNL stadgas vilka marker som räknas till renskötselområdet. Till året-runt-markerna där renskötsel får bedrivas hela året räknas de områden i Norrbotten och Västerbottens lappmarker dels ovanför odlingsgränsen,¹²⁹ dels nedanför denna gräns, på mark där skogsrenskötsel av ålder bedrivits under våren, sommaren eller hösten och marken antingen tillhör eller vid utgången av juni 1992 tillhörde staten (kronomark) eller utgör renbetesland. Renskötsel får även bedrivas hela året på renbetesfjällen i Jämtlands län och inom de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete. Till vinterbetesmarkerna där renskötsel får bedrivas mellan den 1 oktober och den 30 april räknas övriga delar av lappmarken nedanför odlingsgränsen, samt inom sådana trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivits vissa tider av året. Inom året-runt-markerna får den som äger eller brukar mark där renskötsel bedrivs vidta åtgärder med marken utan särskilt tillstånd om det inte medför ”avsevärd olägenhet” för renskötseln. Inom vinterbetesområdena finns inte några sådana restriktioner över huvudtaget.¹³⁰ Av ovanstående resonemang följer att inom året-runt-markerna får den som äger eller brukar mark orsaka en olägenhet för samerna medan lagen inte tillåter att samerna på motsvarande sätt tillfogar markägaren viss icke avsevärd skada; här föreligger alltså en bristande jämlikhet i rättsförhållandet parterna emellan.¹³¹

Renskötselrätten (nyttjanderätten) kan enligt 1 § RNL bara utövas av personer av samisk härkomst som är medlemmar av en sameby.¹³² Den gäller inte för individuella samer utan för

¹²² *Ibid.*, s. 21.

¹²³ *Ibid.*, s. 22.

¹²⁴ Prop. 1975/76:209, s. 138.

¹²⁵ SOU 1999:25, s. 132.

¹²⁶ Prop. 1993/94:117, s. 22.

¹²⁷ Se bilaga A.

¹²⁸ SOU 1999:25, s. 132.

¹²⁹ Se bilaga B.

¹³⁰ Bengtsson Bertil, *Några samerättsliga frågor*, 2000, s. 37; Bengtsson Bertil, 2004, s. 61 .

¹³¹ Bengtsson Bertil, 2004, s. 98.

¹³² Myntti Kristian, 1998, s. 193.

samebyar.¹³³ Andra samer har alltså ingen möjlighet att utöva renskötselrätt.¹³⁴ För att bli upptagen som medlem i en sameby krävs jämlikt 11 § första och andra stycket RNL att samens ska delta i renskötseln inom byn betesområde och ha detta som stadigvarande yrke. Medlem i sameby är också enligt samma paragrafs tredje stycke den som är make eller hemmavarande barn till medlem som avses i första eller andra stycket eller som är efterlevande make eller underårigt barn till avliden sådan medlem.

I Sverige finns ingen allmänt accepterad definition av vem som är same. I 1 kap. 2 § första och andra stycket Sametingslagen (1992:1433) gäller att den är same som anser sig vara same och gör sannolikt att han eller någon av hans föräldrar, farföräldrar eller morföräldrar har eller har haft samiska som språk i hemmet. Same är också jämlikt tredje stycket den som har en förälder som är eller har varit upptagen i röstlängd till sametinget, såvida inte länsstyrelsen har beslutat att föräldern inte skall vara upptagen i röstlängden på den grunden att föräldern inte är same. Vid oklara fall är det samebyn som tar ställning i frågan. Enligt 1 § RNL har person av samisk härkomst under vissa förutsättningar renskötselrätt. Enligt förarbetena till renbeteslagen borde kravet på tillhörighet till den samiska folkgruppen anses uppfyllt av envar som i något, om än avlägset, led kunde visa sig vara av samisk härkomst. Det är alltså här fråga om en objektiv definition.¹³⁵ Förmodligen skulle den som är same vid tillämpning av sametingslagen utan vidare anses som same också i RNL:s mening.

Den samiska befolkningen i Sverige uppgår till ungefär 20 000 personer¹³⁶ och av dem är mindre än 2 500 personer renskötande samer och medlemmar i en sameby. I Sverige finns ett 50-tal samebyar.¹³⁷ En sameby är dels ett geografiskt område, dels en ekonomisk och juridisk-administrativ sammanslutning - ett rättssubjekt. Samebyn har enligt Rennäringslagen till uppgift att för medlemmarnas bästa ombesörja renskötseln.¹³⁸ Samebyn är alltså en juridisk person, som före RNL:s tillkomst kallades för lappby, vilken ska företräda medlemmarna. De regler som gäller före en sameby är i stora drag desamma som för ekonomiska föreningar.¹³⁹

Det högsta antalet renar som kan hållas inom de svenska renbetesområdena har uppskattats till 260 000 djur och därför har statsmakten varit tvungen att begränsa renskötselrätten. Avsikten med denna bestämmelse är att skapa förutsättningar för en tryggare näringsutövning för de näringsidkare som redan är verksamma renskötare.¹⁴⁰ Renskötselrätten begränsades redan av den första renbeteslagen av år 1886.

Renskötselrätten kan beskrivas som en form av nyttjanderätt eller servitut som belastar fastigheterna inom rendriftsområdena. Renskötselrätten uppvisar en rad särdrag i förhållande till andra bruksrätter till mark. Den är starkare än andra bruksrätter på så sätt att den gäller på obegränsad tid och inte är grundad på avtal.¹⁴¹ Bruksrätten har också ett visst skydd genom de folkrättsliga åtaganden som Sverige har gjort genom anslutning till internationella konventioner.¹⁴² Renskötseln är dock en villkorlig bruksrätt. Enligt 1 § RNL skall rätten

¹³³ <http://www.sapmi.se/ssr/lagar.html>.

¹³⁴ Bengtsson Bertil, 2004, s. 46.

¹³⁵ SOU 1989:41, s. 133.

¹³⁶ Uppgifterna om antalet samer varierar beroende på källa.

¹³⁷ SOU 1999:25, s. 53.

¹³⁸ Myntti Kristian, 1998, s. 193.

¹³⁹ Bengtsson Bertil, 2004, s. 66 f.

¹⁴⁰ Prop 1971:51, s. 119.

¹⁴¹ Bengtsson Bertil, 2004, s. 21, s. 46.

¹⁴² SOU 1999:25, s. 132, se mer härom under rubrik 5.4.

tillkomma hela den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd.¹⁴³ Folkrättsligt sett är detta resonemang möjligt men i praktiken har de sameer som inte tillhör någon sameby inget skydd enligt RNL.¹⁴⁴

Idag kan lagstiftaren inte inskränka vare sig renskötselrätten eller äganderätten utan att det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen vilket stadgas i 2 kap. 18 § första stycket RNL. Vidare stadgas i 2 kap. 18 § andra stycket RNL att om pågående markanvändning avsevärt försvåras inom berörd del av fastigheten eller skada uppkommer som är betydande i förhållande till denna del av fastigheten, skall ersättning utgå. Ett tänkbart sätt att inskränka rätten till renbete är genom att besluta om en minskning av renantalet jämlikt 15 § andra stycket RNL. Någon ersättning för försvårad markanvändning utgår inte till samebyn, vilket kan motiveras med att det är en åtgärd i miljöns intresse.¹⁴⁵

I samband med 1993 års lagändringar i RNL tillkom § 65 som behandlar vikten av att vid renskötselns utövande skall hänsyn även tas till andra intressen, rennäringen skall bedrivas med bevarande av naturbetesmarkernas långsiktiga produktionsförmåga så att dessa ger en uthålligt god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls. Miljösynpunkter påverkar alltså förhållandet mellan samerna och markägarna. Möjligen har också kraven på en miljövänlig renskötsel ökat i och med tillkomsten av MB med dess nya hänsynsregler.¹⁴⁶

3.3 Jakt- och fiskerätt

Genom urminnes hävd kunde man förvärva begränsade rättigheter, till exempel jakt- och fiskerätt, jfr 15 kap 1§ jordabalken i 1734 års lag. Samernas rätt att jaga och fiska är en del av renskötselrätten som fortfarande vilar på urminnes hävd. När samernas rätt att bruka marken inom renskötselområdet för första gången lagfästes i 1886 års renbeteslag reglerades de renskötande samernas rätt att jaga och fiska som binärningar till renskötselns. I samma lag infördes ett förbud för samerna att upplåta de rättigheter som ingick i renskötselrätten. Idag stadgas detta förbud i 31 § RNL.¹⁴⁷

Jakt och fiske är i motsats till renbete individuella rättigheter men förutsätter medlemskap i någon sameby.¹⁴⁸ I motsats till övriga jakt- och fiskerättsinnehavare vars rättigheter grundar sig på ägande- och besittningsrätt, kan samebyarna eller deras medlemmar jämlikt 31 § RNL inte upplåta rättigheter som ingår i renskötselrätten. Som huvudregel får endast en statlig myndighet upplåta jakt- eller fiskerätt som ingår i renskötselrätten. Denna regel innebär att nyttjanderätten kan upplåtas på sådan kronomark ovanför odlingsgränsen¹⁴⁹ som står under statens omedelbara disposition samt på renbetesfjällen, såvida det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötselns, vilket stadgas i 3 § Rennäringsförordningen (1993:384). Staten sköter dessa upplåtelser med motiveringen att man skall skydda andras intresse av jakt och fiske,¹⁵⁰ och det skulle då vara statens jakt- och fiskerätt som upplåts. Det bör dock noteras att

¹⁴³ Bengtsson Bertil, 2004, s. 46.

¹⁴⁴ *Ibid.*, s. 70.

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 98.

¹⁴⁶ *Ibid.*, s. 105 f.

¹⁴⁷ SOU 2005:17, s. 51.

¹⁴⁸ Bengtsson Bertil, 2004, s. 50.

¹⁴⁹ Se bilaga B.

¹⁵⁰ Bengtsson Bertil, 2004, s. 64.

ovanstående uttalande står i strid med statens tidigare inställning.¹⁵¹ Varken av 1683 års påbud om skogarna eller något annat känt material från denna tid framgår det att staten tidigare skulle gjort anspråk på jakt - och fiskerättigheten eller utnyttjat sådana rättigheter på dessa marker. Dokumenten motsäger att kronan skulle ha haft rätt att upplåta fiskerätten. Övervägande skäl talar också för att kronan inte heller hade sådan befogenhet beträffande jakträtten.¹⁵² Om man anser hävdeförhållandena vid denna tid ha varit avgörande, synes samerna alltså ensamma ha haft jakt- och fiskerätten. Från och med 1670-talet kom dock statsmakternas kolonisationspolitik att göra intrång i samernas rättigheter. Med nybyggesverksamheten i fjällområdena och rätten till mark följde också jakt- och fiskerätt, vilket var en nödvändighet för att nybyggarna skulle klara sin försörjning.

Statsmakternas inställning vid tillkomsten av RNF - vilken kom att innebära att jakt skulle upplåtas i väsentligt större omfattning än tidigare på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen¹⁵³ - var att rättigheterna då inte betraktades som fullgoda jakt- och fiskerättigheter utan att den egentliga rätten tillkom fastighetens ägare.¹⁵⁴ Samerna har bevisbördan för att de i strid med huvudregeln i jakt- och fiskelagstiftningen skulle ha en jakt- eller fiskerätt som utesluter markägarens rättigheter. Det är osäkert om samerna kan styrka mera än att de på året-runt-markerna haft en fullgod rätt till jakt och fiske jämte markägaren, staten eller enskild. Samerna har utövat sina rättigheter endast under vissa perioder och på så stora områden att det på så sätt inte kan anses ha uteslutit markägaren rätt. Dock verkar lagstiftaren ha erkänt en ensamrätt för samerna under närmare hundra år även om det inte uttryckligen slagits fast i lagtext.¹⁵⁵

Samerna gjorde i Skattefjällsmålet gällande att den nuvarande RNL:s bestämmelser, som övertagit principerna om upplåtelseförbud från den äldre lagstiftningen, innebar en diskriminering av samerna som folkgrupp och stred mot 2 kap. 15 § RF. HD:s ställningstagande innebar dock att upplåtelseförbudet inte innefattar någon diskriminering. De menade att lagreglerna bygger på en avvägning mellan samiska intressen och andra befolkningsgruppers behov av att få utnyttja de vidsträckta fjällmarkerna, både i förvärvssyfte och för fritidsändamål. Sålunda kan inte RNL:s bestämmelser uppfattas som grundlagsstridiga.¹⁵⁶

Frågan är dock hur tillämpningen av samernas rätt till jakt och fiske stämmer med Sveriges internationella förpliktelser, och då närmast Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna vilken antogs som lag i Sverige år 1995.¹⁵⁷ Idag måste nog HD:s ställningstagande anses som ett mer uppenbart avsteg från gällande svenska rättsprinciper, dels genom förstärkningen av egendomsskyddet genom 1994 års grundlagsändring och dels genom införlivandet av Europakonventionen i svensk rätt. Den intresseavvägning som ligger bakom regleringen av att en viss grupp av medborgare inte får förfoga över sin egendom blir då inte lika försvarbar.¹⁵⁸

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 51, Prop 1986/87:58 s. 45.

¹⁵² SOU 1989:41, s. 256.

¹⁵³ SOU 2005:17, s. 13; Prop 1992/93:32 s. 147.

¹⁵⁴ Bengtsson Bertil, 2004, s. 65.

¹⁵⁵ *Ibid.*, s. 52.

¹⁵⁶ SOU 1989:41, s. 256 f.

¹⁵⁷ Bengtsson Bertil, *Varför ska samerna hindras förfoga över sin egendom?*, 1994, s. 15.

¹⁵⁸ Bengtsson Bertil, 2004, s. 99.

3.4 Urminnes hävd och Skattefjällsmålet

HD fastslog i NJA 1981:1, det så kallade Skattefjällsmålet, att renskötselrätten är grundad på urminnes hävd, vilket sedan 1993 uttryckligen sägs i lagen, 1 § 2 stycket RNL.¹⁵⁹ Målet som var det mest omfattande tvistemålet i svensk rättshistoria pågick mellan 1966 och 1981.¹⁶⁰ Renskötselrätten innebär att samerna får använda mark och vatten för renbete, jakt, fiske och visst skogsfång till underhåll för sig och sina renar i enlighet med 1 § 1 stycket RNL.¹⁶¹ RNL:s reglering av renskötselrätten skulle endast kunna rubbas i det fall att RF:s bestämmelser om diskrimineringsförbud i 2 kap. 15 § anses tillämpliga. I Skattefjällsmålet fann HD att någon lagstridighet på grund av diskriminering inte kunde konstateras i RNL.¹⁶² Urminnes hävd¹⁶³ är ett rättsinstitut som i stort sett avskaffats genom den nya jordabalken, vilken trädde i kraft 1972, men rättigheter som tidigare uppkommit på denna grund består alltså. Enligt 15 kap. 1 § gamla JB är det urminnes hävd,

*”där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid okvald och obehindrad besittit, nyttjat och brukat haver, att ingen minnes eller av sanna sago vet, huru hans förfäder eller fångesmän först därtill komne äro”.*¹⁶⁴

Utgångspunkten för urminnes hävd är alltså ett så långvarigt innehav av fast egendom att man inte längre har kännedom om de ursprungliga grunderna för innehavets uppkomst. Om man däremot med säkerhet känner till grunden för uppkomsten av en viss rättighet, är det inte fråga om urminnes hävd. Det kan däremot vara frågan om något annat laga fång.¹⁶⁵

Det är ostridigt att skattefjällen var herrelöst land när samerna började nyttja dem. De regler som under äldre tider gällde om förvärv av herrelös mark genom att den togs i besittning utgick dock i princip från att marken uppodlades, det var alltså fråga om en sorts specifikation.¹⁶⁶ Vid tvister om urminnes hävd i lappmarkerna är det alltså ingen tvekan om vem som från början haft den aktuella rättigheten. Problemen blir istället hur pass intensivt rättigheten utövats och vad den närmare har gått ut på.¹⁶⁷

Urminnes hävd måste ha varit kontinuerlig.¹⁶⁸ Det finns dock särdrag som skiljer renbetet från andra sätt att bruka marken vilket komplicerar bedömningen av vad som avses med ett kontinuerligt bruk. Besittningskravet som grund för urminnes hävd medför vissa problem, då renbetet bara utövas tillfälligt på viss plats och det är inte fråga om något pågående bruk som bör skyddas av samhällsekonomiska eller liknande skäl. Uppehåll i samernas bruk av marken

¹⁵⁹ NJA 1981:1 samt Bertil Bengtsson, 2004, s. 79.

¹⁶⁰ Myntti Kristian, 1998, s. 195.

¹⁶¹ *Ibid.*, s. 193.

¹⁶² SOU 1989:41, s. 259.

¹⁶³ Enligt Juridikens termer är urminnes hävd till ett område en hävd under så lång tid, att ingen kan minnas när den uppkom. Regler om urminnes hävd upptas inte i nya jordabalken, som dock inte inskränker den urminnes hävd som uppkommit före balkens ikraftträdande (1972). Jmf hävd, som civilrättslig term långvarig besittning (av fast egendom), vilken under vissa betingelser kan leda till uppkomsten av äganderätt, som inte kan klandras av den som annars skulle vara rätte ägaren: förekommer i svensk rätt i form av tjugoårig H., tioårig H. och urminnes H., Urminnes hävd kan inte uppkomma efter det att nya JB trätt i kraft 1972. Om urminnes hävd däremot har uppkommit före denna tidpunkt, kan den dock alltid återopas, 6§ JBP.: ur Folke Grauers *Fastighetsköp*.

¹⁶⁴ Bengtsson Bertil, 2004, s. 79.

¹⁶⁵ Korpjaakko-Labba Kaisa, 1994, s. 196.

¹⁶⁶ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 34.

¹⁶⁷ SOU 2005:17, s. 15.

¹⁶⁸ Bengtsson Bertil, 2004, s. 83 f.

på grund av att renbete inte förekommer under viss tid resulterar inte i att markägaren har möjlighet att använda marken på samma sätt som fallet vore om det gällde till exempel äganderätt eller servitut, där uppehållet alltså skulle gett möjlighet för andra att använda marken på liknande vis.¹⁶⁹ Det krav på nittio års hävd som brukar anges blir därför i de flesta fall inte aktuell rörande renskötselrätten.¹⁷⁰ Samerna bör i vart fall ha återkommit med vissa mellanrum till trakten för att renbetesrätten ska anses omfattat av urminnes hävd. Ett sådant synsätt ligger bakom både resonemanget i Skattefjällsdomen och bestämmelserna i 1 § RNL, som i enlighet med domen grundar renskötselrätten på urminnes hävd. Med detta resonemang skulle alltså inte ett kontinuerligt bruk fordras.¹⁷¹

En av de stora tvistefrågorna i Skattefjällsmålet var om inte samernas ställning på dessa fjällområden var sådan, att man genom sin användning av nämnda fjällområden kunde grunda en ensamrätt till marken. Det skulle då vara ett förvärv genom ockupation och urminnes hävd, alltså en hävd som grundar sig på ett bruk som går så långt bak i tiden som någon kan minnas. Från statens sida bestreds detta och staten återopade den traditionella uppfattningen att det bara är genom uppodling som äganderätt kan skapas genom hävd.¹⁷² HD ansåg att rätt till fjällmark kunde grundas på sådan hävd i förening med ockupation, även om förutsättningarna för sådant förvärv inte förelåg i de omtvistade områdena och därför hade denna fråga inte någon betydelse för utgången i äganderättstvisten.¹⁷³

För att utröna huruvida samerna kan ha förvärvat äganderätt till dessa fjällområden måste man undersöka om samernas befattning med fjällen varit av sådan art och varaktighet att de kan anses ha förvärvat en rätt motsvarande skattemannarätt.¹⁷⁴ I en fullmakt utfärdad av Karl XI år 1608, vilken framstår som en övervägd utfästelse från den centrala regeringsmaktens sida, ges stöd för att skattemannarätt kunde vinnas även utan någon odling av marken, enbart genom utövande av sådana näringar som samerna bedrev. Om detta var möjligt utan fast bosättning är dock ovisst.

Som tidigare nämnts uttalade HD i Skattefjällsmålet att det var möjligt för samerna att enligt äldre rätt förvärva så kallad skattemannarätt genom ockupation i förening med urminnes hävd och detta trots att marken inte uppodlats, med andra ord tvärt emot den traditionella uppfattningen att nomader inte kan förvärva äganderätt genom sitt bruk av marken.¹⁷⁵ HD menade att det var möjligt att samerna i nordligaste Sverige hade en rätt motsvarande skatteböndernas mot 1600-talets slut. Detta innebar således att marken inte kunde betraktas som herrelös. Enligt domstolens resonemang skulle samerna inte ha berörts av det kungliga påbud från 1683¹⁷⁶ vilket utgjorde en viktig grund för statens äganderätt till marken.¹⁷⁷

Reglerna om urminnes hävd kunde grunda både förvärv av äganderätt och förvärv av bruksrätt.¹⁷⁸ HD fann att samerna inte kunde anses ha äganderätt utan bara bruksrätt till de berörda områdena.¹⁷⁹ I domen sades bland annat att en äganderätt för samernas del aldrig

¹⁶⁹ *Ibid.*, s. 84 f.

¹⁷⁰ *Ibid.*, s. 82.

¹⁷¹ SOU 2005:17, s. 15.

¹⁷² <http://www.sapmi.se/ssr/lagar.html>; Lasko Lars-Nila, 1992, s. 32.

¹⁷³ Bengtsson Bertil, 2004, s. 80.

¹⁷⁴ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 34.

¹⁷⁵ Bengtsson Bertil, 2004, s. 19.

¹⁷⁶ Se närmare härom under kapitel 2.3.

¹⁷⁷ NJA 1981:1 samt Bengtsson Bertil, 2004, s. 41.

¹⁷⁸ Bengtsson Bertil, 2004, s. 80.

¹⁷⁹ SOU 1999:25, s. 132.

vunnit uttryckligt erkännande i författning eller rättspraxis.¹⁸⁰ HD menade att inom det geografiska område som målet gällde hade samerna en stark, på urminnes hävd grundad bruksrätt, vilken framförallt innebar rätt till renbete, jakt, fiske och skogsfång till husbehov.¹⁸¹

Rätten förklarade dock att det inte kunde uteslutas att samerna kunde ha haft en starkare och på urminnes hävd grundad rätt till sina skatteland längre norrut. Denna fråga prövades dock inte då målet endast gällde marker i Jämtland.¹⁸² Här bör påpekas att förhållandena i denna del av Sverige är speciella eftersom en norsk rättåskådning historiskt sett har gällt i Jämtland och Härjedalen och den norska rättens åskådning rörande de stora vidderna är fullständigt klar: Dessa ägs av kronan. Den norska höghetsrätt som gällde inom dessa områden var av annat slag än den höghetsrätt som kronan hade till de svenska fjällerna under samma tid. Den här omständigheten gjorde det svårare för samer att under den norska tiden vinna äganderätt till brukade fjällområden genom ockupation eller hävd än vad som skulle varit fallet enligt svensk rätt.¹⁸³ Den svenska och den norska rätten står alltså på olika grundvalar.¹⁸⁴ För Jämtland och Härjedalen måste det tidigare omnämnda 1683 års påbud om herrelös skogsmark leda till att den gamla norska bestämmelsen om konungens rätt till de stora skogarna behålls vid liv och ökar i styrka.¹⁸⁵

HD tog alltså inte ställning till rättsläget i andra geografiska områden än de som berördes i målet¹⁸⁶ men dess uttalande innebar att ägarförhållandena inom de nordligaste fjällområdena kom i en mera tveksam dager.¹⁸⁷ HD ansåg att samerna i och för sig redan på grund av sin användning av fjällerna har haft möjlighet att i äldre tid förvärva äganderätt till mark, eller snarare en rätt jämförlig med dåtida skattebönders så kallade skattemannarätt. Förutsättningarna för att skattemannarätt skulle föreligga var enligt HD att bruket av fjällerna varit intensivt, stadigvarande och väsentligen ostört av närboende samt att någorlunda fasta gränser hade hävdats för området.¹⁸⁸ Utredning saknas dock om samerna på Skattefjällen iakttog några fasta gränser för sitt bruk.¹⁸⁹ HD menade alltså att det fanns en möjlighet att samerna i de nordligaste fjällområdena betraktades som ägare till fjällerna på grund av urminnes hävd.¹⁹⁰

3.5 Det kollektiva draget i renskötselrätten

Ett av de mest utmärkande grunddragen för det samiska markanvändningssystemet har varit att kollektiva drag rätt beträffande nyttjande av egendom. Det egentliga ”ägaren” till markerna och vattendragen inom lappbyn har enligt detta kollektiva drag varit själva byn eller ”siidan” och inte de enskilda familjerna som utgjorde medlemmarna i byn. De enskilda familjernas rätt

¹⁸⁰ Korpijaakko Kaisa och Cramer Tomas, 1981, s. 38.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 132.

¹⁸² *Ibid.*, s. 54.

¹⁸³ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 19.

¹⁸⁴ SOU 1922:10, s. 37.

¹⁸⁵ *Ibid.*, s. 47.

¹⁸⁶ SOU 1999:25, s. 133.

¹⁸⁷ Bengtsson Bertil, 2004, s. 19.

¹⁸⁸ SOU 1999:25, s. 133 samt Skattefjällsdomen s. 190 f.

¹⁸⁹ Lasko Lars-Nila, 1992, s. 46.

¹⁹⁰ Bengtsson Bertil, *Varför ska samerna hindras förfoga över sin egendom?*, 1994, s. 14.

har varit endast en mer eller mindre tillfällig bruksrätt, som man genom ”siidans” beslut har kunnat anpassa till omständigheterna efter behov.¹⁹¹

Vid 1886 års lagstiftning beslöt staten att upphäva samernas individuella rätt till vissa områden och överföra den till samebyar och dessutom beslöts om att ta ifrån samerna rätten att förfoga över jakten och fisket. I 2 kap. 18 § RF finns en bestämmelse om egendomsskydd vilken HD slog fast i Skattefjällsmålet såsom gällande också för samernas renskötselrätt. Idag skulle förmodligen den lagstiftning som antogs år 1886 anses som grundlagsstridig och likaså som stridande mot Europakonventionens egendomsskydd. Reglerna gäller dock fortfarande och lär inte kunna angripas med hänvisning till egendomsskyddet eftersom lagstiftningen var godtagbar på sin tid.¹⁹²

Renskötelsens kollektiva karaktär som kan sägas ha sitt ursprung i det gamla samesamhället vållar också problem. En viktig fråga är vem som ska ha ersättning om renskötselrätten tas i anspråk genom till exempel expropriation.¹⁹³ Är den skadelidande inte bestämd person går hälften av ersättningen till den berörda samebyn och hälften till den så kallade samefonden, om det inte finns särskilda skäl för annat. Tanken är att ersättningen till samebyn skall kompensera de samer som vid ersättningstillfället bedriver renskötsel inom området, medan ersättningen till fonden skall avses skada för kommande generationer av renskötare. Både samebyn och fonden företräder alltså ett kollektivt intresse, fast av olika slag.¹⁹⁴ Här är det fråga om begränsade möjligheter för en enskild same att få ersättning. Reglerna är en konsekvens av den tidigare kollektiviseringen av renskötselrätten, men de innebär likväl en särbehandling i förhållande till medlemmar av andra associationer.¹⁹⁵

¹⁹¹ Korpijaakko-Labba Kajsa, 1994, s. 167.

¹⁹² Bengtsson Bertil, 2004, s. 91 ff.

¹⁹³ *Ibid.*, s. 21 f.

¹⁹⁴ *Ibid.*, s. 58.

¹⁹⁵ *Ibid.*, s. 95.

4 Hur Norge har hanterat markrättighetsfrågor för samerna

4.1 Nationella lagar

I Norge anses samerna vara ett eget folk, en ursprungsbefolkning. Av de samiska näringarna betraktas rennäringen som central för den samiska kulturen. I norsk rätt finns både begreppen äganderätt och bruksrätt till fast egendom. Med bruksrätt menas att någon som inte är ägare har rätt till ett visst slag av brukande.¹⁹⁶ Samernas bruksrätt regleras i reindriftslagen av den 9 juni 1978 nr. 49. Av § 1 i nämnda lag framgår att lagens ändamål är att lägga förhållandena tillrätta för ett ekologiskt bärkraftigt utnyttjande av renbetesresurserna. I motsats till svensk lagstiftning har den norska lagstiftningen alltså tagit sin utgångspunkt i miljöhänsyn.¹⁹⁷ Av lagen framgår vidare att renskötselrätten är en bruksrätt som gäller oavsett vem som är ägare till den mark där rätten utövas. Rätten gäller således även på privat mark.¹⁹⁸ Man beräknar att 40 % av landets yta är knutet till denna bruksrätt. Renbetesrättens uppkomst grundas emellertid inte på lag utan på sedvana, vilken är betydligt äldre än den första reindriftslagen. Det är således inte lagen som konstituerar renbetesrätten. Lagstiftning från Lappkodicillen vilken härstammar från år 1751 och senare tiders rennärlingslagstiftning är således att betrakta som regleringslagstiftning. Det faktum att renbetesrätten vilar på sedvana har stor praktisk betydelse för landets samer eftersom en inskränkning i denna rätt kan sägas vara i strid med Norges folkrättsliga förpliktelser samt 110 § i den norska grundlagen vilken behandlar samernas rätt som ursprungsbefolkning.¹⁹⁹

I Grundlagens 110a § slås det fast att det allmänna har vissa förpliktelser i förhållande till samerna. En motsvarande regel saknas i den svenska lagstiftningen.²⁰⁰ Nämnda paragraf innebär alltså ett skydd för samisk kultur.²⁰¹ De norska myndigheterna ska lägga förhållandena till rätta för att den samiska folkgruppen ska kunna säkra och utveckla sitt språk, kultur och samfundsliv.²⁰² En av de viktigaste förutsättningarna för att detta ska vara möjligt, är att resursgrundlagen för samisk kultur- och näringsliv säkras. Bestämmelsen skall vara ett skydd mot en negativ samepolitik från statens sida.²⁰³ En assimilationspolitik skulle klart strida mot denna grundlagsregel.²⁰⁴

Grunden för samernas rätt till renskötsel i Norge är ”alders tids bruk”, motsvarande svensk urminnes hävd. Också alders tids bruk anses kunna grunda äganderätt. Den förhärskande uppfattningen var länge att betesrätten enligt reindriftslagen gällde inom hela renbetesområdet med ett fåtal begränsningar.²⁰⁵ I den så kallade Korssjödomen i Rt. 1988 s. 1217 kom emellertid en enig Högsta domstol till ett annat resultat och den generella principen i Norge synes vara att renskötselns rättigheter, varav betesrätten är den viktigaste, är avgränsad till

¹⁹⁶ SOU 1999:25, s. 65 f.

¹⁹⁷ Bengtsson Bertil, 2004, s. 74.

¹⁹⁸ SOU 1999:25, s. 67.

¹⁹⁹ *Ibid.*, s. 65 f.

²⁰⁰ Bengtsson Bertil, 2004, s. 73.

²⁰¹ NOU 1993:34, s. 83.

²⁰² NOU 1993:18, s. 143.

²⁰³ NOU 1993:34, s. 79.

²⁰⁴ NOU 1984:18, s. 432.

²⁰⁵ Bengtsson Bertil, 2004, s. 74 f.

områden där det sedan gammalt bedrivs renskötsel. Efter Korssjödomen gjordes 1996 en ändring i reindriftslagen på så sätt att lagen nu ger en presumtion för att renskötande samers rättigheter och plikter gäller innanför de nu gällande gränserna för det samiska renbetesområdet. Denna presumtion innebär att bevisbördan läggs på markägaren som har att bevisa att egendomen inte är behäftad med renbetesrätt.²⁰⁶ Till exempel skulle markägaren kunna hävda att renskötsel inte förekommit på området, på grund av att samernas bruk inte har tillräcklig omfattning för att arealen skulle vara lagligt betesområde.²⁰⁷ Detta gäller inom hela det norska renbetesområdet.²⁰⁸ Rätten till renbete gäller generellt sett i fjällen och i annan utmark.²⁰⁹

4.2 Jämförelse med svensk rätt

Olikheten mot svensk rätt består i att renbetesområden och områden med annan markanvändning på ett helt annat sätt är blandade med varandra i Norge, man kan inte som i RNL i lagen ange vissa stora sammanhängande områden som året-runt-marker för renskötseln. Från statens sida i Norge åberopas därför reglerna om ”festnet retsforhold” som grund för äganderätt. Ett faktiskt tillstånd under tillräckligt lång tid kan grunda äganderätt, även om något bruk i egentlig mening inte förekommit.²¹⁰

I Skattefjällsmålet i Sverige tog HD sin utgångspunkt i att de omtvistade skattefjällen var herrelöst land vid den tidpunkt då samerna började bruka dem och antagligen finns det redan vid denna utgångspunkt en motsättning till norsk rätt, eftersom man i det svenska rättssystemet med hänsyn till fast egendom inte har någon regel motsvarande den princip i Norge som säger att all mark som inte tillhör någon enskild person som privat egendom är ”allmänning”.²¹¹

Renskötselrätten som näringsrätt tillkommer alla samer och är såtillvida av kollektiv natur.²¹² Rennäringen utgör idag i Sverige och Norge ett samiskt monopol till skillnad från Finland där vem som helst som är fast bosatt i renskötselområdet kan bedriva renskötsel.²¹³ Vad gäller bruksrätten finns dels uppfattningen att den anses tillkomma vissa grupper dels att den anses tillkomma rennäringen som sådan. Motsvarigheten till de svenska samebyarna är så kallade driftsenheter, men det är oklart om man kan anse dessa driftsenheter ha en civilrättsligt grundad exklusiv rätt till viss areal.²¹⁴

Innebörden av rätten till reindrift motsvarar i stora drag den svenska renskötselrätten, och även utvecklingen påminner om den svenska. I Norge betonas liksom i Sverige renskötselrättens karaktär av kollektiv näringsrätt, grundad på lagens regler. Man kan dock inte utesluta att rätten har en särskild grund i ”alders tids bruk” i norsk rätt och i urminnes hävd i svensk rätt vid sidan av lagen. Skadeståndsansvaret mellan parterna är liksom i Sverige

²⁰⁶ SOU 1999:25, s. 67 ff.

²⁰⁷ Bengtsson Bertil, 2004, s. 74 f.

²⁰⁸ SOU 1999:25, s. 67 ff.

²⁰⁹ Bengtsson Bertil, 2004, s. 76.

²¹⁰ *Ibid.*, s. 74 f.

²¹¹ NOU 1993:34, s. 270.

²¹² Bengtsson Bertil, 2004, s. 75.

²¹³ *Ibid.*, s. 78.

²¹⁴ *Ibid.*, s. 75.

strängare för samerna.²¹⁵ En lagparagraf finns också i Reindriftslovens 15 § om att markens ägare eller annan brukare av marken inte får utnyttja sin egendom så att det medför väsentlig skada eller olägenhet för renskötseins utövande, vilken påminner om den svenska lagstiftningens 30 § i RNL.²¹⁶ Den norska och svenska rättsordningen skiljer sig alltså inte nämnvärt även om vissa detaljer inte är desamma.²¹⁷

²¹⁵ *Ibid.*, s. 75 f.

²¹⁶ *Ibid.*, s. 76.

²¹⁷ *Ibid.*, s. 77.

5 Frågan om Sveriges och Norges anslutning till ILO:s konvention nr 169

5.1 Samerna – ett ursprungsfolk

Ursprungsfolk i de nordiska länderna refererar till samerna i norra Skandinavien och inuiterna på Grönland. Inuiterna behandlas inte i denna uppsats. Lagstiftningen och praxis i Sverige, Finland och Norge har lett till olika behandling av samerna i de olika länderna.²¹⁸

Ursprungsfolk definieras i artikel 1 b ILO-konventionen som folk som härstammar från folkgrupper som bodde i landet – eller det geografiska område som landet tillhörde – vid tiden för erövring eller kolonisation eller fastställandet av nuvarande statsgränser. Dessutom måste de för att räknas som ursprungsfolk helt eller delvis ha behållit sina sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner. Deras sociala situation måste utmärka sig från den övriga befolkningens.²¹⁹

År 1977 bekräftade riksdagen i Sverige samernas ställning som ursprungsfolk.²²⁰ Riksdagen uttalade då att samerna i egenskap av ursprunglig befolkning i Sverige intar en särställning gentemot andra etniska minoritetsfolk som invandrat till Norden.²²¹ Det råder heller inget tvivel i Norge om att samerna täcks in som ursprungsfolk under ILO-konventionens artikel 1 (2).²²²

5.2 ILO och ILO-konvention nr 107 samt nr 169

ILO står för International Labour Organization och är ett av Förenta Nationernas så kallade fackorgan med uppgift att bevaka frågor om arbetsvillkor, diskriminering med mera.²²³ ILO grundades år 1919.²²⁴ Inom ramen för denna uppgift har ILO sedan många år bevakat ursprungsfolkens arbets- och levnadsvillkor. FN grundades år 1945. År 1946 var ILO den första organisationen som blev en del av FN:s system.²²⁵ ILO utarbetar bland annat konventioner.²²⁶ Ett antal konventioner med minimi standard för vissa mänskliga rättigheter samt rekommendationer som vägledning för medlemsländerna har utarbetats av ILO genom åren.²²⁷

²¹⁸ Alfredsson Gudmundur, *The Rights of Indigenous Peoples with a Focus on the National Performance and Foreign Policies of the Nordic Countries*, 1999, s. 529.

²¹⁹ SOU 1999:25, s. 47; A manual on ILO Convention on indigenous and tribal peoples 1989 (No.169), s. 7.

²²⁰ SOU 1999:25, s. 52.

²²¹ Regeringskansliet, Jordbruksdepartementet, *Same same but different*, 2004, s. 2 ff.

²²² NOU 1997:5, s. 24.

²²³ SOU 1999:25, s. 13 ff.

²²⁴ <http://www.iwgia.org.gu.se/ilo169.htm>; A manual on ILO Convention on indigenous and tribal peoples 1989 (No. 169), s. 1.

²²⁵ A manual on ILO Convention on indigenous and tribal peoples 1989 (No. 169), s. 1.

²²⁶ <http://www.iwgia.org.gu.se/ilo169.htm>.

²²⁷ *Ibid.*

Efter andra världskriget fokuserades intresset på att stärka de enskilda individernas fri- och rättigheter. Särbehandlingen av folkgrupper förlorade under en period sin aktualitet. Inom ILO fortsatte emellertid arbetet med urbefolkningsfrågor, vilket ledde fram till en särskild konvention år 1957 ”konvention (nr 107) angående infödda och i stammar levande folkgrupper”.²²⁸ Konvention nr 107 var det första internationella legala fördraget som fokuserade enbart på ursprungsfolk och stamfolk.²²⁹ 1957 års konventions uppgift var att skydda ursprungsfolk mot övergrepp och exploatering. 1989 reviderades den till följd av en mer aktuell förståelse för ursprungsfolkens situation och deras rättigheter i enskilda länder, och ILO Convention on Indigenous and Tribal Peoples 1989, No.169, antogs 27 juni 1989²³⁰ och trädde i kraft 5 september 1991.²³¹ ILO:s konvention nr 169 är med andra ord en revision av den äldre konventionen från 1957.²³²

Konvention nr 107 hade som övergripande målsättning att ursprungsfolken gradvis både ekonomiskt såväl som kulturellt skulle integreras i sina respektive lands samhällsliv. I konvention nr 169 har man inte tagit med integrationsmålsättningen. Istället fokuserar konventionen på att ursprungsfolken ska ha rätt att bevara sin identitet som folkgrupp och att de ska ha rätten att bevara och vidareutveckla sin livsform och kultur på sina egna premisser samt att myndigheterna skall ha en plikt att aktivt stötta denna strävan.²³³

I konvention 107 hade ursprungsfolk krav på att få erkänt äganderätt till landområden som de traditionellt sett har ”rådet över” (occupy). Det var dock oklart vad som inkluderades i begreppet äganderätt, vilket man formulerade i denna konvention. I konvention 169 avgörs rättighetsfrågan genom att konventionen skiljer på å ena sidan äganderätt och besittningsrätt och å andra sidan bruksrätt.²³⁴

Ursprungsfolk har oftast sin näringsutövning knuten till utnyttjande av naturresurser och som en direkt följd av detta kommer deras livsform och kultur i de flesta fall vara avhängig av att deras tillgång till utnyttjande av naturresurserna i deras landområden blir rättsligt erkända och skyddade. I internationella konventioner om skydd för ursprungsbefolkningar intar därför bestämmelser om landrättigheter en viktig plats.²³⁵ Konvention nr 169 innehåller ett antal bestämmelser och åtaganden till skydd för ursprungsfolken.²³⁶ För ursprungsfolk är ILO viktig då den som en av få internationella organisationer har en konvention som specifikt behandlar ursprungsfolkens rättigheter.

Rätten att äga, använda, få inkomst, konsumera, överföra eller avyttra och åtnjuta säkerhet är relevanta för ursprungsfolkens mark och resursrättigheter. I allmänhet täcks dess egendomsrättigheter i internationell och regional lag och i synnerhet genom särskilda bestämmelser i ILO-konventionen 169.²³⁷ Ett grundläggande krav enligt ILO-konventionen är att ursprungsfolken till fullo skall åtnjuta mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. I de länder som ansluter sig till konventionen ska ländernas regeringar se till att

²²⁸ SOU 1986:36, s. 14.

²²⁹ A manual on ILO Convention on indigenous and tribal peoples 1989 (No. 169), s. 4.

²³⁰ *Ibid.*, s. 4, NOU 1993:18, s. 142.

²³¹ <http://www.iwgia.org.gu.se/ilo169.htm>; NOU 1993:18, s. 142.

²³² <http://www.iwgia.org.gu.se/ilo169.htm>.

²³³ NOU 1997:5, s. 32; NOU 1993:18, s. 142.

²³⁴ NOU 1997:5, s. 33 f, se mer härom under rubrik 5.3.1.

²³⁵ *Ibid.*, s. 31.

²³⁶ SOU 1999:25, s. 13 ff.

²³⁷ Alfredsson Gudmundur, *Ratificera ILO konventionen 169 – kommentar till rapporten SOU 1999:25 angående Sveriges antagande av ILO-konventionen 169*, 2000, s. 8.

ursprungsfolkens rättigheter skyddas och att deras integritet respekteras. Konventionen betonar särskilt markens betydelse för ursprungsfolken. I konventionen finns därför bestämmelser som innebär att staterna skall erkänna ursprungsfolkens nyttjanderätt till sådan mark som de av tradition har innehaft eller brukat tillsammans med andra. Det största hindret för en svensk ratificering har ansetts vara att Sverige inte uppfyller konventionens krav på markrättigheter.²³⁸ De länder i Norden som har skrivit under konventionen är Danmark och Norge.²³⁹ Norge var dessutom den första stat i världen som ratificerade konventionen den 20 juni 1990.²⁴⁰ Sverige och Finland har ännu inte ratificerat konventionen.²⁴¹

ILO-konventionen är utfärdad på engelska och franska som likalydande giltiga texter.²⁴² De översättningar som gjorts av konventionen till svenska är dock diskutabla då de ibland har fått en något olycklig utformning.²⁴³

De båda konventionerna är de enda nu gällande internationella avtal som värnar speciellt om ursprungsfolks och stamfolks rättigheter.²⁴⁴ De rättigheter som omfattas av konventionerna är bland annat besittningsrätt till mark, samt ekonomiska och politiska rättigheter.²⁴⁵ En stat är förpliktigad att skydda dessa rättigheter genom lagstiftning och att garantera lika åtnjutande liksom icke diskriminering.²⁴⁶ Ett av de grundläggande kriterierna för att konventionen skall tillämpas är dock att de folk som berörs själva identifierar sig som ursprungsfolk eller stamfolk.²⁴⁷ Även om konvention nr 107 inte längre är föremål för ny ratificering så är konventionen alltså bindande för de länder som är anslutna men ännu inte ratificerat konvention nr 169. Sverige hör dock inte till de länder som anslutit sig till konvention nr 107.²⁴⁸

5.3 ILO-konventionens artikel 14 punkt 1. Ursprungsfolks rätt till mark

1. *De berörda folkens äganderätt och besittningsrätt (rights of ownership and possession) till den mark som de traditionellt bebod (occupy) skall erkännas. Därutöver skall åtgärder vidtas i lämpliga fall för att skydda de berörda folkens rätt att nyttja mark (right to use lands) som inte uteslutande bebos av dem, men till vilken de traditionellt haft tillträde för sin utkomst och traditionella verksamhet. Särskild*

²³⁸ SOU 1999:25, s. 13 ff.

²³⁹ <http://www.iwgia.org.gu.se/ilo169.htm>.

²⁴⁰ NOU 1997:5, s. 32; NOU 1993:18, s. 142.

²⁴¹ Alfredsson Gudmundur, *The Rights of Indigenous Peoples with a Focus on the National Performance and Foreign Policies of the Nordic Countries*, 1999, s. 532.

²⁴² NOU 1997:5, s. 33.

²⁴³ Jmf här den översättning som gjorts av termen "occupy" under kapitel 5.3.2.

²⁴⁴ SOU 1999:25, s. 50; *The International Discourse on indigenous people; a compilation of legal and political documents*, 2002, s. 195.

²⁴⁵ Alfredsson Gudmundur / de Zayas Alfred, *Minority Rights: Protection by the United Nations*, 1993, s. 3.

²⁴⁶ Alfredsson Gudmundur, *Ratificera ILO konventionen 169 – kommentar till rapporten SOU 1999:25 angående Sveriges antagande av ILO-konventionen 169*, 2000, s. 8 f.

²⁴⁷ SOU 1999:25, s. 47.

²⁴⁸ *Ibid.*, s. 50.

*uppmärksamhet skall fästas vid nomadfolkens och de kringflyttande jordbrukarnas situation i detta hänseende.*²⁴⁹

Artikeln innebär att staterna skall erkänna de rättigheter till mark som ursprungsfolken har till följd av sitt traditionella innehav eller bruk av marken. Den handlar alltså inte om att tillskapa några nya rättigheter för ursprungsfolken.²⁵⁰

I konventionstexten har ordet ”folkens” använts istället för ”befolkningens” eftersom det är ett uttryck för erkännandet av att det rör sig om grupper som har en inre enhet och en önskan om att få fungera om ett kollektiv och inte bara som en utspridd befolkning.²⁵¹

*Ovanstående artikel är också den bestämmelse som ansetts utgöra det huvudsakliga hindret för Sverige att ratificera konventionen.*²⁵²

5.3.1 Innebörden av begreppet ”äganderätt och besittningsrätt”

Enligt ILO-konvention nr 107 skulle anslutna stater erkänna ursprungsfolks äganderätt (right of ownership) till de områden som de traditionellt bebodde. Den expertkommitté som kontrollerade efterföljden av ILO-konvention nr 107 vid ett flertal tillfällen ansåg visserligen inte att besittningsrätt och äganderätt är helt jämförbara men tolkade likväl äganderätten på det sättet att en starkt skyddad besittningsrätt till mark (the firm assurance of possession) inte ansågs bryta mot konventionens krav på äganderätt.²⁵³

Av de diskussioner som fördes i samband med utarbetandet av konvention 169 framgår att det inte är möjligt att tolka begreppet äganderätt och besittningsrätt så att enbart nyttjanderätt till mark skulle vara tillräcklig för att uppfylla konventionens krav på äganderätt och besittningsrätt. Detta framgår av att ett förslag om att likställa nyttjanderätt med äganderätt i konventionen förkastades. Däremot skulle det under vissa omständigheter kunna vara tillräckligt med en besittningsrätt och nyttjanderätt med ett starkt skydd.²⁵⁴ Att man använder termerna äganderätt och besittningsrätt beror på att man velat täcka in också de fall där ett ursprungsfolk inte kunnat utöva full äganderätt till marken.²⁵⁵

Rättigheterna är formulerade i pluralform. Det handlar alltså om de berörda folkens äganderätt och besittningsrätt till mark som skall erkännas. Skälet till detta är enligt ILO-guiden att man velat täcka in de många olika situationer som ursprungsfolk och stamfolk i olika länder kan befina sig i och som kan medföra att de inte kan utöva full äganderätt till mark. Formell äganderätt till mark är därför inte alltid nödvändig för att uppfylla konventionens krav.²⁵⁶

²⁴⁹ Basic Documents on Human Rights, Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, 1992, s. 308; Se bilaga C för den engelskspråkiga konventionstexten beträffande ILO-konventionens artikel 14.

²⁵⁰ SOU 1999:25, s. 120.

²⁵¹ NOU 1997:5, s. 24.

²⁵² SOU 1999:25, s. 119.

²⁵³ *Ibid.*, s. 122.

²⁵⁴ *Ibid.*, s. 122.

²⁵⁵ Bengtsson Bertil, 2004, s. 111.

²⁵⁶ SOU 1999:25, s. 122.

Att ursprungsfolkens markrättigheter ”shall be recognized” betyder enligt ILO-guiden att regeringarna är skyldiga att erkänna att ursprungsfolken har rättigheter till marken när de traditionellt har innehaft marken.²⁵⁷

5.3.2 Innebörden av ”att ursprungsfolket traditionellt innehar mark och av att de traditionellt nyttjar mark tillsammans med andra”

I konventionens förarbeten har det inte gjorts någon närmare redogörelse för vad som menas med det engelska uttrycket ”occupy”.²⁵⁸ Det juridiska engelska uttrycket ”occupy” innebär att ha kontroll över ett område eller att ha ett område i fysisk besittning. Det är således kontrollen över marken som är det viktiga för om någon skall anses inneha den.²⁵⁹ Om det rör sig om mark som tidigare inte tillhört någon, krävs det för att förvärva äganderätt till området, att den som har anspråk på marken kan visa en dominerande kontroll över marken i förhållande till andra brukare.²⁶⁰

I Sverige har den engelska konventionstextens uttryck ”occupy” översatts till det svenska ”bebor”. Ett ord som enligt betänkandet SOU 1999:25 bättre skulle spegla innebörden av ordet ”occupy” är ordet ”innehar”. Ett innehav av marken kan manifesteras genom bosättning men också på annat sätt, exempelvis genom annat tillräckligt intensivt och av andra ostört brukande av marken. En viss begreppsförvirring kan här lätt uppstå. Eftersom de renskötande samerna flyttat med sina renar bebor de inte nödvändigtvis marken, däremot innehar de marken. Med denna översättning blir förutsättningen för att ett ursprungsfolks äganderätt och besittningsrätt till marken skall erkännas att ursprungsfolket traditionellt innehar marken.²⁶¹

I Norge har Samerettsutvalgets folkegruppe tolkat ordet ”occupy” som ”rådet over”. Äganderätt och besittningsrätt skall alltså erkännas för de områden som ursprungsfolket har ”rådet over”.²⁶² För att ett ursprungsfolk skall kunna anses ha ”rådet over” ett område, är det tillräckligt att de har haft en någorlunda permanent bosättning i området och i de fall där de inte har varit ensamma om att bruka området, skall det bruk de har utövat varit dominerande i förhållande till det bruk som har utövats av andra.²⁶³

Den svenska översättningen/tolkningen talar om ”befintligt” ägande i artikelns 14 §. Ordet bebor används, det vill säga de svenska samerna äger redan marken. Här skiljer sig den svenska översättningen från den norska.²⁶⁴

Av de två första meningarna i artikel 14 punkt 1 framgår att om ursprungsfolken traditionellt ensamma innehaft marken så skall äganderätt och besittningsrätt till denna mark tillerkännas dem. Ursprungsfolkens bruk av marken måste alltså ha varit ensamt eller i vart fall dominerande i förhållande till andras bruk av marken. Vidare framgår av paragrafens två första meningar att om de däremot delat innehavet av marken med andra, är det ursprungsfolkens traditionella rätt att nyttja marken som skall ges skydd enligt konventionen.

²⁵⁷ *Ibid.*, s. 122.

²⁵⁸ NOU 1997:5, s. 34.

²⁵⁹ SOU 1999:25, s. 128.

²⁶⁰ *Ibid.*, s. 127.

²⁶¹ *Ibid.*, s. 128.

²⁶² *Ibid.*, s. 129.

²⁶³ NOU 1997:5, s. 52.

²⁶⁴ Nordisk rapport om ratifikation af ILO konventioner i de nordiske lande i perioden 1980-1989, s. 13.

Ovanstående stämmer också med innebörden av det engelska uttrycket "occupy" som innebär att den som hävdar äganderätt till viss mark måste kunna visa en i förhållande till andra dominerande kontroll över marken.²⁶⁵

Artikel 14 punkt 1 ställer krav på att ursprungsfolken fortfarande innehar marken. Ordet occupy, innehar, används i presens och innebär att en förutsättning för att ursprungsfolk skall tillerkännas äganderätt och besittningsrätt till mark är att det måste finnas en viss förbindelse med de traditionella innehavet av mark och det innehav av marken som gäller idag.²⁶⁶

5.3.3 Innebörden av att "åtgärder skall vidtas i lämpliga fall för att skydda ursprungsfolkens rätt att nyttja mark"

Denna del av artikelns innebörd stämmer i Sverige med området för vinterbetesmarkerna.²⁶⁷ Vinterbetesmarkerna omfattar delar av lappmarken nedanför odlingsgränsen och "sådana trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där renskötsel av ålder bedrivits vissa tider av året", oavsett vem marken tillhör. På dessa områden får renskötsel bedrivas under tiden 1 oktober-30 april.²⁶⁸ Rätten till vinterbete gäller alltså i områden som inte har preciserats i lag, det avgörande är var vinterbete av ålder bedrivits.²⁶⁹

5.4 ILO-konventionen och svensk rätt

I Norden ratificerade Norge 1989 års ILO konvention, Nr.169 om ursprungsfolk och stamfolk år 1990 och Danmark ratificerade den år 1996. Finland och Sverige har som tidigare nämnts inte ratificerat den.²⁷⁰ I Finland utreder Samedelegationen fortfarande hur förutsättningarna för att kunna ratificera konventionen skall uppnås. I Sverige har konventionen av både arbetstagarerna och arbetsgivarna betraktats som en fråga för FN-systemet - men inte som en fråga för ILO. Därför avstod de svenska parterna både från att avge ett remissvar och att delta i den kommitté som vid ILO's Arbetskonferenser utarbetade konventionen. Från arbetstagarhåll har således inte ställts krav på vare sig en svensk ratifikation eller att man inte ratificerar.²⁷¹

Konventionen förelades riksdagen den 20 december 1990.²⁷² Regeringen ansåg att Sverige inte borde tillträda konventionen på grund av att Sverige inte uppfyller förpliktelseerna i konventionens artikel 14 om ursprungsfolkens markrättigheter.²⁷³ I artikel 14 stadgas att ursprungsfolken skall ha äganderätt till sina traditionella marker. Svenska staten erkänner inte att samerna har någon sådan äganderätt, vilket framgår av Skattefjällsdomen. Norge däremot

²⁶⁵ SOU 1999:25, s. 128.

²⁶⁶ *Ibid.*, s. 128.

²⁶⁷ Bengtsson Bertil, 2004, s. 112.

²⁶⁸ *Ibid.*, s. 46 f.

²⁶⁹ *Ibid.*, s. 97.

²⁷⁰ Nordisk rapport om ratifikation af ILO konventioner i de nordiske lande i perioden 1980-1989, s. 6.

²⁷¹ *Ibid.*, s. 12.

²⁷² Regeringens skrivelse 1990/91:101 till riksdagen.

²⁷³ SOU 1999:25, s. 55 f.

har skrivit på konventionen med motiveringen att en starkt skyddad bruksrätt kan jämföras med äganderätt.²⁷⁴

Regeringen tog ånyo ställning till ett eventuellt svenskt tillträde till ILO-konventionen år 1992 men gjorde samma bedömning som tidigare. I konventionens engelska text – en av de två textversioner som äger vitsord vid tolkning av konventionen – heter det att ”The rights of ownership and possession of the peoples concerned over lands which they traditionally occupy shall be recognised.” Propositionen 1992/1993:32 anger att ILO-konventionen visserligen är tillämplig på de svenska samerna, men dess bestämmelser om rätten till land är inte förenliga med svenska rättsförhållanden, då konventionen som utgångspunkt har helt andra förhållanden än de som gällt och gäller för de svenska samerna.²⁷⁵ I betänkandet SOU 1999:25 konstaterades att svenska rättsförhållanden inte stämde överens med bestämmelserna i artikel 14.²⁷⁶

Frågan om en svensk anslutning till ILO:s konvention nr 169 har alltså diskuterats vid ett flertal tillfällen. Vid dessa tillfällen har man kommit till slutsatsen att Sverige inte bör ratificera konventionen på grund av att landet inte uppfyller de förpliktelser avseende markrättigheter som stadgas i konventionens 14:e artikel.²⁷⁷

I betänkandet SOU 2002:77 anges att det finns en klar politisk målsättning i Sverige att ratificera ILO-konventionen.²⁷⁸ För att en svensk anslutning skall komma till stånd krävs dock att Sverige skall kunna uppfylla konventionens krav, det vill säga miniminivån måste uppnås när det gäller samernas rättigheter till mark.²⁷⁹ För Sveriges del handlar det om att staten måste erkänna ursprungsfolkens äganderätt och besittningsrätt till den mark som de av tradition innehar. Åtgärder skall också vidtas för att skydda deras rätt att bruka mark som de inte ensammar förfogar över utan delar med andra.²⁸⁰ Samernas bruksrätt måste ges ett lika starkt skydd mot inskränkningar som andra bruksrätter har enligt svensk lag. Samerna måste också få en viss möjlighet att, i likhet med vad som gäller för andra, själva förfoga över sina rättigheter. Det är också nödvändigt att inom renskötselområdet fastställa gränserna för mark som samerna traditionellt innehar samt att fastställa de yttre gränserna för renskötselområdet.²⁸¹ Staten skall med andra ord se till att identifiera de områden där rättigheterna skall skyddas.²⁸² En gränsdragningskommission arbetar nu med att utreda och fastslå gränserna för renskötselområdet och särskilt då frågan om vinterbeteslandets utsträckning.²⁸³

Sverige är en av de stater som fortfarande inte aktivt främjar ett erkännande av ursprungsfolken och dess rättigheter. Landet förhåller sig passivt och kan på så sätt anses motarbeta ursprungsfolkens strävanden. Det nu gällande regelsystemet är inte förenligt med ILO-konventionen. Samtidigt som RNL ger samerna ett skydd innebär samma lagstiftning att de måste tåla inskränkningar i sina bruksrätter och de tillåts inte heller själva mot ersättning

²⁷⁴ Lundmark Lennart, 1998, s. 133.

²⁷⁵ Prop 1992/1993:32, s. 60.

²⁷⁶ SOU 1999:25, s. 56.

²⁷⁷ *Ibid.*, s. 251.

²⁷⁸ SOU 2002:77, s. 125.

²⁷⁹ SOU 1999:25, s. 252.

²⁸⁰ *Ibid.*, s. 56.

²⁸¹ *Ibid.*, s. 252.

²⁸² *Ibid.*, s. 56.

²⁸³ Bengtsson, Bertil, 2004, s. 12, 29.

upplåta bruksrätter till andra, exempelvis gäller detta rätten till jakt och fiske.²⁸⁴ Om konventionen tillträds bör samerna få ett starkare skydd mot inskränkningar i renskötselrätten. Mot ILO-konventionen står grundlagens och Europakonventionens skydd för äganderätten, vilka skulle kunna hindra sådana förändringar i lagstiftningen. Europakonventionens tilläggsprotokoll nr 1, artikel 1 slår fast att

”Varje fysisk eller juridisk person skall ha rätt till respekt för sin egendom. Ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och i folkrättens allmänna grundsatser. Ovanstående bestämmelser inskränker dock inte en stats rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner nödvändig för att reglera nyttjandet av egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse...”²⁸⁵

Tilläggsprotokollet skyddar såväl äganderätten till som utnyttjandet av egendom. Härmed avses till exempel rätten att utöva näringsverksamhet, ett indraget tillstånd utgör således normalt ett ingrepp i äganderätten. Staterna brukar tillerkännas en förhållandevis vid bedömningsmarginal när det gäller att avgöra vad som är ”det allmännas intresse”. Det måste dock föreligga en rimlig proportion mellan de begränsningar som införs och de syften dessa avser att tillgodose. I annat fall kan det föreligga en kränkning av konventionen. En betydelsefull aspekt vid en sådan proportionalitetsbedömning är om det utgår skälig ersättning vid ett ingrepp och hur stor den i så fall är.²⁸⁶

Grundlagens skydd för äganderätten återfinns i 2 kap. 18 § 1 stycket RF och lyder enligt följande:

”Varje medborgares egendom är tryggad genom att ingen kan tvingas avstå sin egendom till det allmänna eller till någon enskild genom expropriation eller annat sådant förfogande eller tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen.”

Samernas bruksrätt har i egenskap av särskild rätt till fastighet ett indirekt grundlagsskydd genom bestämmelserna i 2 kap. 18 § RF.

Från båda sidor kan grundlagsregeln om egendomsskydd åberopas - av samerna till stöd för att deras hävdvunna rätt kränkts av rennäringslagstiftningen och av markägarna till stöd för att deras nuvarande rättigheter måste skyddas.²⁸⁷

5.5 ILO-konventionen och norsk rätt

Antagandet av ILO-konventionen i Norge föregicks av en rad ”höringsuttalelser” om huruvida norsk lagstiftning och praxis var i överensstämmelse med konventionen och om det borde företas ändringar så att Norge kunde tillträda konventionen. Särskilt konventionens regler om

²⁸⁴ SOU 1999:25, s. 55.

²⁸⁵ Europakonventionen gäller sedan den 1 januari 1995 som lag i Sverige.

²⁸⁶ Petersson Roger, 2001, s. 33.

²⁸⁷ Bengtsson Bertil, 2004, s. 113.

landrättigheter blev föremål för diskussioner. Slutsatsen blev att det inte var nödvändigt med några ändringar och konventionen blev ratificerad utan förbehåll den 20 juni 1990.²⁸⁸

Vid ratificeringen av konventionen i Norge ansågs att den bruksrätt som tillkommer samerna enligt gällande norsk rätt är tillräcklig för att uppfylla konventionens krav på att äganderätt och besittningsrätt till mark skall erkännas. Vidare angavs att samerna troligen inte hade brukat mark i Norge på ett sådant sätt att de kunde anses inneha marken med äganderätt och besittningsrätt.²⁸⁹ Enligt ILO-konventionens artikel 14 punkt 1 har ursprungsbefolkningens rätt att äga och besitta de landområden där de traditionellt sett lever. När det är aktuellt skall deras bruksrätt säkras till landområden där andra också lever, men som ursprungsbefolkningen traditionellt har brukat för levnadsupphåll och traditionell verksamhet.

Det finns stöd i ILO-guiden för att besittningsrätt och nyttjanderätt till mark är tillräckligt för att uppfylla konventionens krav på erkännande av äganderätt och besittningsrätt till mark. Förutsättningen anges vara att dessa rättigheter tillförsäkras ett så starkt skydd att de kommer att bestå.²⁹⁰ I Norge har den närmare innebörden av kravet på äganderätt och besittningsrätt diskuterats i samband med ratificeringen.²⁹¹ Vid gränsdragningen mellan områden som samerna har äganderätt och besittningsrätt till och områden som de bara har bruksrätt till, skall man bland annat ta hänsyn till hur stabil och uttalad den samiska bosättningen i området har varit. Vidare skall hänsyn tas till om det har funnits annan bosättning i området eller om samerna i stort sett har varit ensamma om att bruka området. Hänsyn skall också tas till huruvida det traditionellt har varit samisk bosättning på plats hela året eller om samerna bara uppehållit sig där en begränsad tid under året. Avgörandet om huruvida samerna skall tillerkännas äganderätt och besittningsrätt till ett område eller om de bara skall tillerkännas bruksrätt beror på en sammanvägning av ovanstående faktorer, vilka inte är en uttömmande uppräknings.²⁹²

Samtidigt som ILO-konventionen ratificerades i Norge pågick en omfattande samerättsutredning i det så kallade Samerättsutvalget. ILO:s expertkommitté noterade att Sametinget i Norge inte delade den norska regeringens uppfattning när det gällde tolkningen av artikel 14, eftersom Sametinget inte ansåg att samernas bruksrätt uppfyllde konventionskraven.²⁹³ Samerättsutvalgets folkerettsgrupp rapporterade också en mot regeringens avvikande uppfattning, det vill säga att konventionen krävde betydligt mer än en stark bruksrätt.²⁹⁴

I ILO's expertkommittés senare kommentar, år 1995, till Norges tillämpning av ILO-konvention nr 169, noterades att samerättsutredningens rättsgrupp (ej att förväxla med samerättsutvalgets folkerettsgrupp) i huvudsak kommit fram till samma slutsats som Justitiedepartementet gjorde i samband med Norges ratificering av konventionen, nämligen att en starkt skyddad bruksrätt måste anses tillräcklig för att uppfylla kraven enligt artikel 14 i konventionen. ILO's expertkommitté ansåg vidare att konvention nr 169 inte kräver att staten

²⁸⁸ NOU 1993:18, s. 51.

²⁸⁹ SOU 1999:25, s. 129.

²⁹⁰ *Ibid.*, s. 125.

²⁹¹ se mer härom under kapitel 5.5.

²⁹² NOU 1997:5, s. 35.

²⁹³ SOU 1999:25, s. 123, s. 262.

²⁹⁴ *Ibid.*, s. 262.

skall tillerkänna ursprungsfolk formell äganderätt till mark som de traditionellt innehar även om ett erkännande av äganderätt alltid uppfyller konventionens krav.²⁹⁵

Den norska regeringens tolkning att en bruksrätt måste anses som tillräcklig för att uppfylla kraven enligt artikel 14 avvisas från svensk samisk sida.²⁹⁶

²⁹⁵ SOU 1999:25, s. 123.

²⁹⁶ *Ibid.*, s. 267.

6 Analys och slutsatser

Samernas markrättigheter är ett område inom juridiken inom vilket det idag råder många oklarheter. En omtvistad fråga är vilken rätt samerna har till de marker inom renskötselområdet som de traditionellt har bebott. Statsmakterna verkar påfallande ofta ha tolkat de historiska förhållandena till samernas nackdel om inte omständigheterna klart talar emot en sådan tolkning.

Den princip som i svensk rätt hävdas i flera handlingar, till exempel i Magnus Erikssons brev från 1340 samt i Gustav Vasas brev från 1526, 1542 och 1544, verkar vara att lappmarkerna skall stå öppna för alla. Brevet har dock omdebatterats flitigt och frågan är om de skall tolkas som en begynnande uppfattning för att staten ägde marken i norr eller om de helt enkelt skall ses som en uppmaning att öppna upp för nybyggarverksamheten i norr. Förmodligen är den riktiga tolkningen att breven handlade om nybyggarverksamhet. Något som också talar för denna tolkning är det Lappmarksplakat som introducerades år 1673 och som innebar att nybyggare och samer jämlikt Parallellteorin skulle leva och verka parallellt i områden som dittills enbart nyttjats av samer. Kronan ansåg inte längre vid denna tidpunkt Lappland som *res nullius*, och det blev tillåtet att med kronans hjälp slå sig ner i Lappmarken. 1683 utfärdade Karl XI ett påbud för de områden som ansågs som herrelösa i norr med vilket han avsåg att skilja kronans mark från nybyggarnas. Avvittringen gick i praktiken ut över samerna och kolonisationen ledde till konkurrens om bland annat fiskevatten och jaktmarker. Kolonisationen uppmuntrades av staten och för att skydda samernas tillgång till jakt och fiske drogs därför år 1751 en lappmarksgräns genom norra Sverige. Tanken var att samerna ensamma skulle ha jakt- och fiskerätt ovanför denna gräns. Gränsen finns idag kvar som gräns för landskapet Lappland. Lappmarksgränsen flöt däremot efterhand ut och fyllde inte längre sitt syfte, vilket resulterade i att staten år 1867 beslöt att dra en ny gräns, odlingsgränsen, för att separera samerna från nybyggarna.

År 1751 drogs en riksgräns i fjällen mellan Sverige och Danmark/Norge. Gränstraktaten kompletterades med ett tillägg: 1751 års Lappkodicill. Före gränsdragningen kunde samerna ha jordegendomar på båda sidor om gränsen, alltså både i Sverige och Norge men efter gränsdragningen fick de bara ha jordegendomar på en sida av gränsen och tillika var de tvungna att bli medborgare i ett land. Lappkodicillen har idag fått förnyad aktualitet eftersom den 1 maj 2005 återinfördes som gällande rätt. Lappkodicillen innebär att både de svenska och de norska samerna skall ha rätt att enligt gammal sedvana nyttja de betesmarker som deras förfäder en gång i tiden förfogat över på andra sidan riksgränsen under samma regler som gäller för det landets samer.

1886 lagstiftade man om renbetesrätten i Sverige. Varken 1886 års lag eller senare lagtext slår uttryckligen fast vem som äger den av samerna brukade fjällmarken eller skattefjällen, vilka för övrigt omtvistades i det så kallade Skattefjällsmålet. Lagen bygger emellertid på uppfattningen att samernas rätt till marken endast är en bruksrätt och därav följer att staten skall anses som ägare till marken. Vid 1886 års lagstiftning beslöts även om att upphäva samernas individuella rätt till vissa områden och överföra den till samebyar och dessutom beslöts om att ta ifrån samerna rätten att förfoga över jakten och fisket. Förmodligen skulle inte denna lagstiftning godkännas om den hade gjorts idag, eftersom den verkar vara uppenbart grundlagsstridig vid en jämförelse med dagens gällande rätt samt stridande mot Europakonventionen som Sverige ratificerat.

Samerna har sedan gammalt organiserat sitt arbete i ett gemensamt samhälle, sådan. Ur detta system kan man spåra det kollektiva ägande som blivit grunden för den idag gällande rättsordningen i Sverige med samebyar som enheter vilka har hand om och bedriver renskötsel. I Norge har man ett motsvarande system där det förekommer att bruksrätten dels anses tillkomma vissa grupper dels att den anses tillkomma rennäringslaget som sådan. Motsvarigheten till svenska samebyar är i Norge så kallade driftsenheter, men det är oklart om man kan anse dessa driftsenheter ha en civilrättsligt grundad exklusiv rätt till viss areal.

Kollektiviseringen av renskötselrätten vållar problem i den mån den kan antas innebära en särbehandling av samebyns medlemmar. Även om rennäringslagstiftningen kan anses folkrättsligt motiverad kvarstår frågan om lagstiftningen civilrättsligt sett är till någon nytta för den enskilde samens om denna blir särbehandlad. Renskötselrätten omfattas i Sverige av grundlag genom 2 kap. 18 § RF som innebär skydd av egendom för enskild person. Något som talar för ett stöd av en kollektiv rätt ryms här inte inom lagens ramar.

I Skattefjällsmålet gällde frågan vem av samerna och kronan som skulle anses ha äganderätten till den av staten förvaltade marken inom renbetesområdena. Domen är av särskild betydelse eftersom det tidigare inte har funnits något prejudikatsavgörande i svensk rätt på frågan om arten av samernas rätt till den mark de använder. Sameparterna hävdade i sitt käromål att de på historiska grunder hade starkare och mer omfattande rättigheter till de markområden som förvaltas av kronan än vad RNL erkände. Ärendet prövades i Högsta domstolen men samerna förlorade målet. Enligt HD har samerna en stark bruksrätt, men inte äganderätt till sina tidigare skattemarken.

Frågan om hur RNL förhåller sig till den civilrättsligt grundade bruksrätt som samerna har på grund av urminnes hävd diskuterades i Skattefjällsdomen där HD uttalade att samernas bruksrätt inte kunde anses innefatta längre gående befogenheter än som följer av RNL och således är uttömmande reglerad av denna lag. RNL:s reglering kan alltså ses som en precisering av samernas ursprungliga civilrättsliga rättigheter som inte behöver stämma exakt med dessa i alla avseenden men i vart fall inte avviker från dem på sådant sätt att lagstiftningen är uppenbart grundlagsstridig. De befogenheter som samerna hade i 1886 års lag står i huvudsak kvar och ingår idag i den i RNL stadgade renskötselrätten.

Samernas renskötselrätt har ett uttryckligt grundlagsstöd i 2 kap 20 § RF där det stadgas att samernas rätt att bedriva renskötsel regleras i lag. Den svenska statens uppfattning är att renskötselrätten är uttömmande reglerad genom RNL och är en bruksrätt grundad på urminnes hävd. Samerna hävdar att de har äganderätt eller åtminstone en stark besittningsrätt till sagda marker. De rättshistoriska förhållandena är till stor del fortfarande outredda och därför får man idag inte mer vägledning än vad Skattefjällsdomen kan ge. Skattefjällsmålet utgör rättspraxis på området men det är tveksamt om målet skulle kunna sägas ha en generell bäring. Målet gällde bara de renbetesmarker som är belägna i Jämtland och förutsättningarna för att uppfylla äganderättskravet till mark förelåg inte inom detta område. Inom de berörda områdena i Jämtland har tidvis norska rättsregler applicerats och det kan alltså inte uteslutas att de historiska förhållandena i övriga delar av renbetesområdena i norra Sverige ser annorlunda ut och hade lett till en annan utgång vid en eventuell prövning.

Samernas bruksrätt i Norge regleras i reindriftslagen av den 9 juni 1978 nr. 49. Av första paragrafen i nämnda lag framgår att lagens ändamål är att lägga förhållandena tillrätta för ett ekologiskt bärkraftigt utnyttjande av renbetesresurserna. I motsats till svensk lagstiftning har den norska lagstiftningen alltså tagit sin utgångspunkt i miljöhänsyn. I Norge antog man

tidigare att betesrätten enligt reindriftslagen gällde inom hela renbetesområdet med ett fåtal begränsningar. I den så kallade Korssjödomen i Rt. 1988 s. 1217 kom dock en enig Högsta domstol fram till motsatsen: Det vill säga att den generella principen i Norge synes vara att renskötselns rättigheter, varav betesrätten är den viktigaste, är avgränsad till områden där det sedan gammalt bedrivs renskötsel. I Sverige har ingen specifik gräns för vinterbetesmarkerna ännu slagits fast, men inom gränsdragningskommissionen i Sverige arbetar man nu med att finna en lösning på frågan. Gränsdragningsfrågan är av stor vikt och måste utredas innan en ratificering av ILO-konventionen kan bli aktuell för Sveriges del.

Om renskötselrätten i Sverige på något sätt skulle komma att inskränkas eller utvidgas aktualiseras frågan hur ändringarna förhåller sig till grundlagen. Lagändringar i vissa situationer kan naturligtvis innebära ett ingrepp i den grundlagsskyddade äganderätten. Nu gällande lagstiftning, 1971 års RNL, bygger inte på någon utredning om samernas rättigheter. Den principiella grunden för lagstiftningen byggdes alltså på samma grund som den tidigare gällande lagstiftningen, 1928 års renbeteslag. Den näringsrättsliga sidan av samernas rätt att bedriva renskötsel har ett uttryckligt skydd i grundlag, 2 kap. 20 § RF. Renskötselrätten är således förenlig med det skydd som återfinns för närings- och yrkesfriheten. Samerna har också ett grundlagsskydd för sitt kultur- och samfundsliv genom 1 kap. 2 § fjärde stycket RF. I denna målsättningsbestämmelse anges att etniska minoriteters möjligheter att utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ”bör” främjas. I norsk rätt finns en mer konkret skyddsregel i grundlovens 110 a §, vilken slår fast att det allmänna har vissa förpliktelser i förhållande till samerna. En motsvarande regel saknas alltså i den svenska lagstiftningen och frågan är om man inte bör strama upp den svenska lagstiftningen, till exempel genom att ålägga statsmakterna att främja utvecklingen av minoriteters kultur- och samfundsliv.

Idag är ILO-konventionen inte en del av svensk rätt. I Sverige finns det en klar politisk målsättning att ratificera ILO-konventionen. Det finns dock en del oklarheter, främst beträffande ursprungsfolkens markrättigheter, vilka måste lösas genom att olika åtgärder utformas på de svenska rättsreglernas område innan en införlivning av konventionen kan ske. I enlighet med ILO-konventionen skall ursprungsfolken ges vissa rättigheter, och frågan blir då om det duger att låta dessa rättigheter utövas av renskötande samer, företrädare av samebyar. Området för vinterbetesmarkerna är ännu inte heller definierat, vilket har vållat stora svårigheter och många tvister med enskilda markägare.

I Norge ansågs att den bruksrätt som tillkommer samer är tillräcklig för att uppfylla konventionens krav på att äganderätt och besittningsrätt till mark skall erkännas. Sverige delar dock inte denna uppfattning.

Sammanfattningsvis kan man anse att frågan om samernas rätt till marken i norra Sverige är tämligen outredd och inga säkra slutsatser kan dras beträffande renbetesområdenas utsträckning och samernas brukande av desamma. Stödd på en kommande ratificering av ILO-konventionen nr 169 och på nuvarande grundlagsskydd för samerna torde man dock kunna våga sig på en försiktig gissning att framtiden för samerna kommer att innebära en positiv utveckling i riktning mot ett såväl nationellt som internationellt erkännande av deras rätt till land och vatten.

Bilaga A

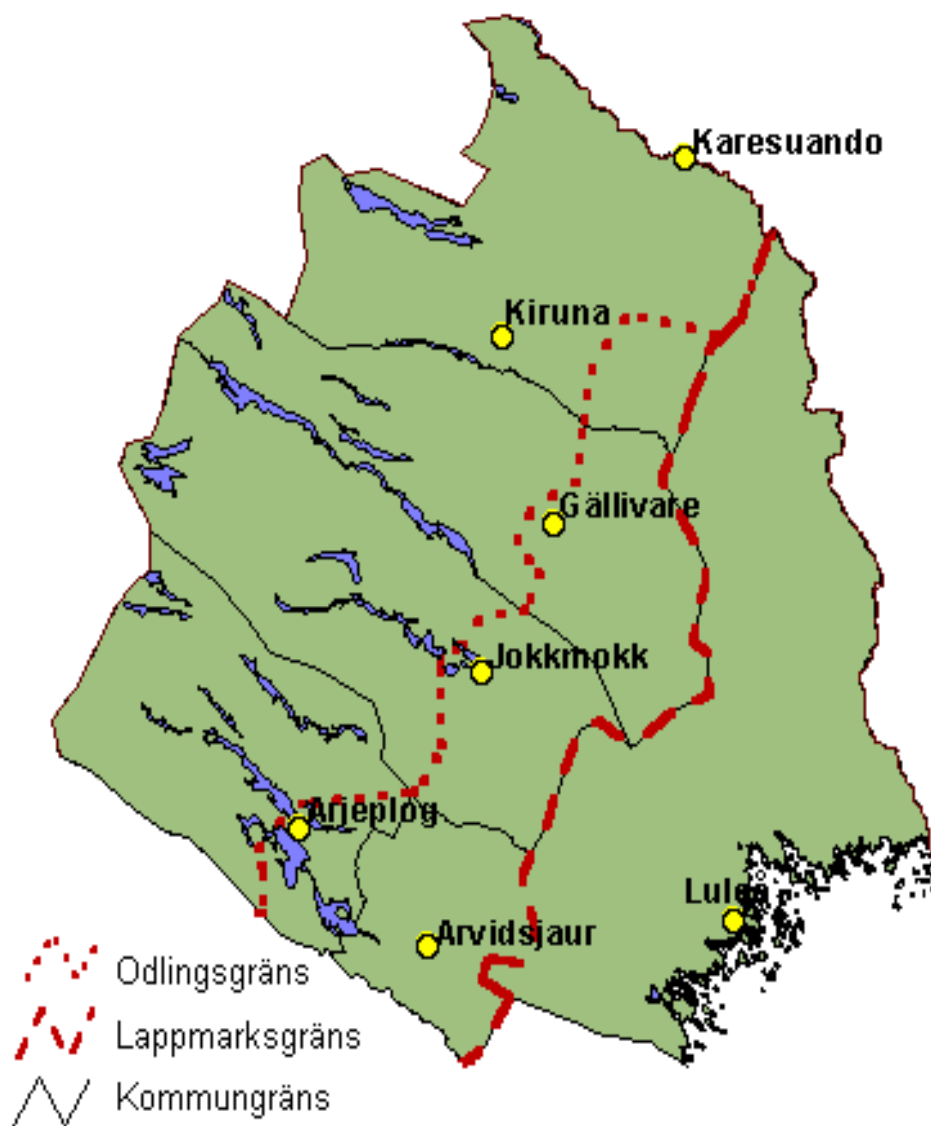
Kartan visar samernas utbredningsområde som inkluderar den norra delen av Skandinavien samt Kolahalvön.²⁹⁷

²⁹⁷ Kartan är hämtad från: http://www.saami.info/introduktion/veta_mer.asp samt <http://www.fjallen.nu/3index.htm>.

Bilaga B

Kartan visar var lappmarksgränsen, tillika den gräns som idag utgör gräns för landskapet Lappland, samt odlingsgränsen kom att dras.²⁹⁸

²⁹⁸ Kartan är hämtad från: <http://www.fjallen.nu/fakta/images/granser.gif>

Bilaga C

Den engelska konventionstexten i artikel 14 lyder i sin helhet som följer:

Article 14

1. The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognised. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the peoples concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect.
2. Governments shall take steps as necessary to identify the lands which the peoples concerned traditionally occupy, and to guarantee effective protection of their rights of ownership and possession.
3. Adequate procedures shall be established within the national legal system to resolve land claims by the peoples concerned.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck:

Proposition 1971:51 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rennäringslag, m.m.

Proposition 1975/76:209 Om ändring i regeringsformen

Proposition 1986/87:58 Om jaktlag, m.m.

Proposition 1992/93:32 Om samerna och samisk kultur m.m.

Proposition 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor

Regeringens skrivelse 1990/91:101 Skrivelse om ILO:s konvention om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder

SOU 1922:10 Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling, Stockholm, 1922, ISSN 0375-250X

SOU 1975:100 Samerna i Sverige – stöd åt språk och kultur, Betänkande, Stockholm, 1975, ISBN 91-38-02474-8

SOU 1986:36 Samernas folkrättsliga ställning, Delbetänkande av Samerättsutredningen, Stockholm, 1986, ISBN 91-38-09392-8

SOU 1989:41 Samerätt och sameting, Huvudbetänkande av Samerättsutredningen, Stockholm, 1989, ISBN 91-38-10347-8

SOU 1999:25 Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige: Frågan om Sveriges anslutning till ILO:s konvention nr 169, Betänkande av Utredningen om ILO:s konvention nr 169, Stockholm, 1999, ISBN 91-7610-934-8

SOU 2002:77 Sametingets roll i det svenska folkstyret, Betänkande av Sametingsutredningen, Stockholm, 2002, ISBN 91-38-21754-6

SOU 2005:17 Vem får jaga och fiska? – rätt till jakt och fiske i lappmarkerna och på renbetesfjällen, Delbetänkande av Jakt – och fiskerättsutredningen. Stockholm, 2005, ISBN 91-38-22313-9

Norskt Offentligt Tryck:

NOU 1993:18 Lovgivning om menneskerettigheter, Statens forvaltningstjeneste seksjon statens trykning, Oslo, 1993, ISBN 82-583-0356-2

NOU 1993:34 Rett til forvaltning av land og vann i Finnmark – Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, Statens forvaltningstjeneste seksjon statens trykning, Oslo, 1993, ISBN 82-583-0373-2

NOU 1984:18 Om samenes rettsstilling, Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø, 1984, ISBN 82-00-70897-7

NOU 1997:5 Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget, Avgitt til Justis- og politidepartementet januar 1997, Oslo, 1997, ISBN 82-583-0418-6

Litteratur:

Basic Documents on Human Rights, edited by Ian Brownlie; Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries; third edition, Oxford University Press Inc, The United States, New York, 1992, ISBN 0-19-825712-0

Bengtsson, Bertil; *Samerätt – en översikt*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2004, ISBN 91-39-01081-3

Bergström, Sture; Håstad, Torgny; Lindblom, Per Henrik; Rylander, Staffan; *Juridikens termer*, åttonde upplagan, Liber AB, Stockholm, 1992, ISBN 91-21-11952-X

Grauers, Folke; *Fastighetsköp*, tolfte upplagan, Studentlitteratur, Lund, 1991, ISBN 91-544-0015-5

Korpijaakko Kaisa och Cramer Tomas; *Äganderätt och samerna: tre uppsatser = Omistusoikeus ja samelaiset: kolme artikkelia, Serietitel: DieDut, 1981:1*, Sámi instituutta, Kautokeino, 1981, ISSN 0332-7779

Korpijaakko-Labba, Kaisa; *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland – En rättshistorisk utredning av markanvändningsförhållanden och – rättigheter i Västerbottens lappmark före mitten av 1700-talet*, Juristförbundets förlag, Helsingfors, 1994, ISBN 951-640-728-5

Kvenangen, Per Guttorm; *Samernas historia*, Sameskolstyrelsen, Jokkmokk, 1996, ISBN 91-7716-052-5

Lasko Lars-Nila; *Skattefjällsmålet – Högsta Domstolens Dom*, Nordiskt Samiskt Institut, Norge, Guovdageaidnu, 1992

Lundmark, Lennart; *Så länge vi har marker – Samerna och staten under sexhundra år*, Rabén Prisma, Stockholm, 1998, ISBN 91-518-3453-7

Myntti, Kristian; *Minoritetens och urfolks politiska rättigheter, En studie av rätten för små minoriteter och urfolk till politiskt deltagande och självbestämmande*, Juridica Lapponica No.18, Utgiven av Nordiska institutet för miljö- och minoritetsrätt, Lapplands Universitet, Lapplands Universitets tryckeri, Finland, Rovaniemi, 1998, ISBN 951-634-640-5

Petersson, Roger; *Europakonventionen – En praktisk introduktion*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2001, ISBN 91-39-00709-X

Peczenik Aleksander, *Juridikens teori och metod – en introduktion till allmän rättslära*, Fritzes Förlag AB, Göteborg, 1995, ISBN 91-38-50451-0

Regeringskansliet, Jordbruksdepartementet, *Same same but different*, utgiven av regeringens nationella informationssatsning om samer och samisk kultur, Edita Västra Aros, Västerås, 2004

Ruong, Israel; *Samerna i historien och nutiden*, Bonnier Fakta, Stockholm, 1982, ISBN 91-34-50051-0

The International Discourse on Indigenous People; a compilation of legal and political documents / text compiled and edited by Ulf Johansson Dahre, Sociologiska Institutionen, Lund, Lundagruppen för ursprungsfolk (IWGA), 2002, ISBN 91-970014-1-4

Valkeapää, Nils-Aslak; *Greetings from Lapland, the Sami - Europe's forgotten people*, Zed Press, Stor Britannien, London, 1983, ISBN 0-86232-155-7

Tidsskriftsartiklar:

Adlercreutz Thomas, "Recension av Bertil Bengtsson, Samerätt. En översikt.", Juridisk Tidskrift, nr 4 2004-05, s. 900.

Alfredsson Gudmundur, "Ratificera ILO konventionen 169 – kommentar till rapporten SOU 1999:25 angående Sveriges antagande av ILO-konventionen 169", Fjärde världen, 1-2 2000, Årgång 17, s 8 f.

Alfredsson Gudmundur / de Zayas Alfred, "Minority Rights: Protection by the United Nations Human Rights Law Journal (HRLJ)", vol. 14 No. 1-2, 1993, ISSN 0174/4704, s 3.

Alfredsson Gudmundur, "The Rights of Indigenous Peoples with a Focus on the National Performance and Foreign Policies of the Nordic Countries", Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Sonderabdruck aus Band 59 nr 2, Verlag W. Kohlhammer, 1999, s 529, 532.

Bengtsson Bertil, "Några samerättsliga frågor", Svensk Juristtidning (SvJT), nr 1/2000, s 37.

Bengtsson Bertil, "Varför ska samerna hindras förfoga över sin egendom", Samefolket, nr 1 1994, s 14-15.

Kuoljok John, "Vad innebär lappkodicillen?", Samefolket 2005; 3; 27, ISSN 0346-0320, s 27.

Kvist Roger, "Lappkodicillen av 1751", Historisk tidskrift, 1/1987, s 156.

Mörner, Magnus, "Sami and Indian Land Rights. A historical comparison presented before the Supreme Court", Historisk Tidskrift, 4/1980, s 423-428, 432.

Lagar och förordningar:

Jordabalken (1970:994)
Lappkodicillen
Regeringsformen (1974:152)
Rennäringsförordning (1993:384)
Rennäringslagen (1971:437)
Sametingslagen (1992:1433)

Norska lagar och förordningar:

Grundloven
Reindrifslagen 9 juni 1978 nr 49

Konventioner:

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms citerad Europakonventionen

ILO Convention on Indigenous and Tribal Peoples 1989, No.169 citerad ILO-konventionen

Reinbeitekonvensjon år 1919, 1949, 1972

Internet:

<http://www.sapmi.se/ssr/lagar.html> 2004-02-27

<http://www.ung.no> 2004-06-08

<http://samediggi.no> 2004-06-08

<http://www.sametinget.se> 2004-06-09

<http://www.iwgia.org.gu.se/ilo169.htm> 2005-05-27

“A manual on ILO Convention on indigenous and tribal peoples 1989 (No. 169)”
nerladdat från sidan:

<http://www.ilo.org/public/english/standards/norm/egalite/ittp/convention/> 2005-07-13

”Nordisk rapport om ratifikation af ILO konventioner i de nordiske lande
i perioden 1980-1989”

nerladdat från sidan :

<http://www.asi.is/upload/files/norraen%2080-89pdf>

2005-07-19

http://www.saami.info/introduktion/veta_mer.asp

2005-08-06

<http://www.fjallen.nu/3index.htm>

2005-08-06

<http://www.fjallen.nu/fakta/images/granser.gif>

2005-08-06

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall:

NJA 1981 s.1 Skattefjällsmålet

Norska rättsfall:

Rt. 1988 s.1217 Korssjödomen